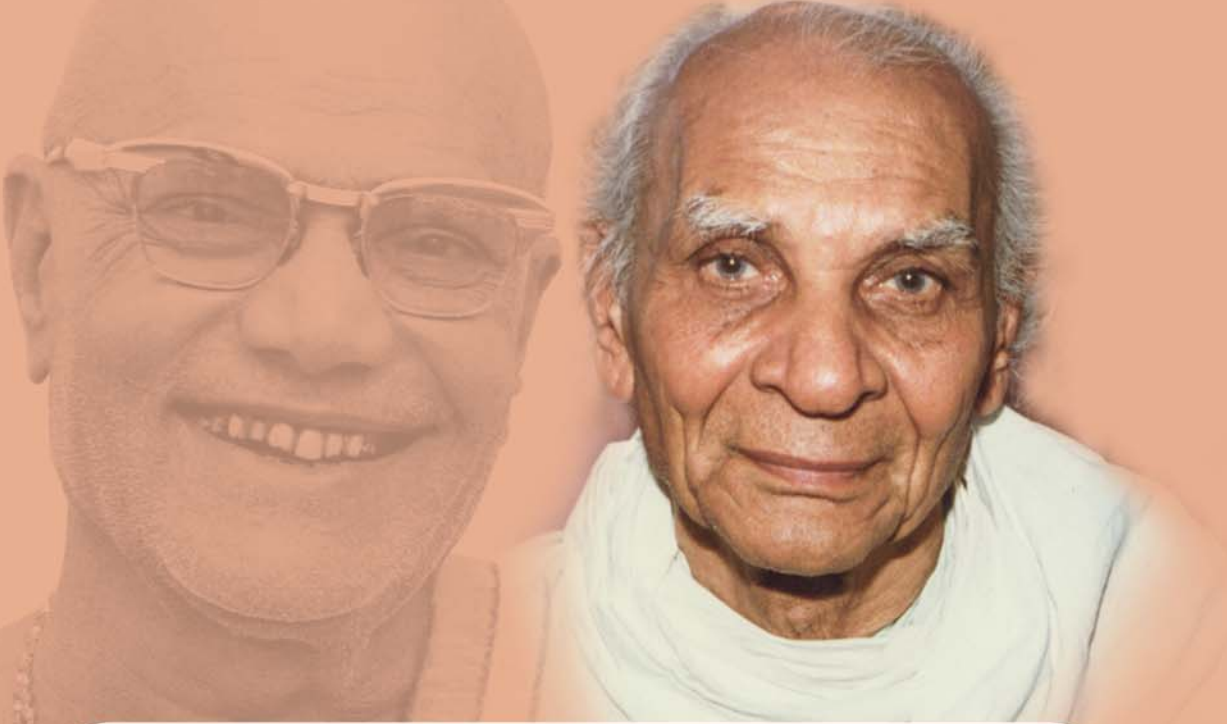

हरिभाव

Year : 23 - Issue : 01

October, 2018

(પાંચમું નોરતું એ ભાઈશ્રી નંદુભાઈનો જન્મદિન છે)

- તે (નંદલાલનો) જીવ સાધારણ સામાન્ય કોટિનો નથી. ઊંચી કોટિનો છે.
- ... હીરાનું મૂલ્ય તો ઝવેરી હોય તે જ આંકી શકેને ! તેથી, તમારા જીવાત્માની મને ખબર છે.
- તમારા પર તો વારીવારી જાઉં એમ થાય છે. તમારી મહત્તા મારા મનમાં તો પ્રથમ મેળાપે જ હતી.
- મારામાં પૂર્વજન્મના યોગના સંસ્કાર છે ને તે તંત્રયોગ-અઘોરયોગના પણ છે.

આધાર : પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શ્રી નંદુભાઈને લખેલ અને હવે પ્રકાશિત થનાર પત્રોમાંથી.

- શ્રીમોટા

વિદ્યાર્થીઓના શરીર અને મનને કેળવવા કરતાં આત્માને કેળવવામાં મને બહુ પરિશ્રમ પડ્યો.

આત્માની કેળવણી એક નોખો જ વિભાગ છે. આત્માનો વિકાસ કરવો એટલે ચારિત્ર ઘડવું, ઈશ્વરનું જ્ઞાન મેળવવું, આત્માજ્ઞાન મેળવવું. આ જ્ઞાન મેળવવામાં બાળકોને મદદ ઘણી જ જોઈએ, ને તેના વિના બીજું જ્ઞાન વ્યર્થ છે, હાનિકારક પણ હોય એમ હું માનતો.

- ગાંધીજી

પ્રકાશન સ્થળ :

બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ,
નારાયણનગર, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

ટ્રસ્ટીમંડળ

શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી)
શ્રી પ્રભુદાસ જાની, શ્રી વિવેક દેસાઈ
શ્રી બીરેન પટેલ
શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય
શ્રીમતી નીમા મીનેષ અમીન

સરનામાના ફેરફાર અંગે, ‘હરિભાવ’ ન મળવા
અંગે તથા પૂછપરછ માટે સંપર્ક : શ્રી સુરેશ વોરા
Mo. / SMS / Whatsapp - 9427554391

વાર્ષિક લવાજમ

ભારતમાં રૂ. ૫૦/-

પરદેશ રૂ. ૬૦૦/- (અરમેઈલથી)

એકથી દસ વર્ષ સુધીનાં લવાજમ સ્વીકારાય છે.

પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે
‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’, C/o. ૧૧, દાદા રોકડનાથ
સોસાયટી, નારાયણનગર, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.

ફોન : (૦૭૯)૨૬૬૩૫૮૭૩

ભેટની રકમ ઈન્કમેટેક્સ એક્ટની

કલમ ૮૦(જી) (૫) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.

ચેક/ડીડી ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ના નામે લખવો

ઈ-બેંકિંગ : ખાતાનું નામ : ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’

યૂકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭

બચત ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮

IFS Code : UCBA0001687

બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્વીપ, નામ, સરનામું

અને ફોન નંબર સાથે વિગત અમોને મોકલશોજી.

Email : hariwanitrustr@gmail.com

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતની વેબસાઈટ

www.hariommota.org ઉપર

‘હરિભાવ’ ઉપલબ્ધ હોય છે.

ફોન : (૦૨૬૧)૨૭૬૫૫૬૪, ૨૭૭૧૦૪૬

* Subject to Ahmedabad Jurisdiction

ટાઈપ સેટિંગ: અર્થ કોમ્પ્યુટર, મો.: ૯૩૨૭૦૩૬૪૧૪

વર્ષ : ૨૩

અંક : ૧

ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮

અનુક્રમ

૧. સને ૧૯૨૪માં મેં ‘મનને’ સંબોધીને લખેલું શ્રીમોટા ૪
૨. પહલે મન કો મૂંડો, ફિર આતમ કો ઢૂંઢો : ભક્તકવિ
..... ઉમાશંકર જોશી ૬
૩. ભાઈશ્રી નંદુભાઈને પત્રો શ્રીમોટા ૭
૪. મારું સ્મરણ કરીને લખજે, ઉત્તમ લખાશે : શ્રીમોટા
..... કાર્તિકેય અ. ભટ્ટ ૧૨
૫. નર્મદા પરિક્રમા : અનુભવ અને ચિંતન
..... સ્વામી પ્રેમાનંદ સરસ્વતી ૧૪
૬. ગોધરાના બાપજી મહારાજ (૩) મુકુલ કલાર્થી ૧૬
૭. બાકી છે (ગઝલ) શ્રીમોટા ૧૭
૮. મન ભગવાનના સ્મરણથી વશ થાય છે શ્રીમોટા ૧૮
૯. શ્રીઅરવિંદનો વડોદરા નિવાસ સુધીનો જીવનકાળ
..... પ્રભુ અર્પણ ૧૯
૧૦. વચનામૃત શ્રીરમણ મહર્ષિ ૨૧
૧૧. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાસહાયનાં સંસ્મરણો જગજીવનભાઈ મોદી ૨૨
૧૨. ગુરુ અને ગુરુપૂજન શ્રી પાંડુરંગ આઠવલે ૨૫
૧૩. ...ભજન કરે તે જીતે (ભજન) સાંઈ મકરંદ દવે ૨૬

જ્ઞાનદાન

પૂજ્ય શ્રીમોટાની જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતાં
‘હરિભાવ’ બાવીસ વર્ષની યાત્રા પૂર્ણ કરી ત્રેવીસમા વર્ષમાં પ્રવેશ
કરી રહેલ આ અંકના પ્રકાશનમાં અમોને અંકલેશ્વર નિવાસી
શ્રી ઈંદ્રવદન મોહનલાલ ગાંધી પરિવાર દ્વારા સહયોગ પ્રાપ્ત
થયો છે, તે બદલ એ પરિવાર પ્રત્યે આભારની ભાવના વ્યક્ત
કરીએ છીએ.

- સંપાદક

(શ્રી રમણભાઈ અમીન સાથે ફાજલપુર ફાર્મ હાઉસ ખાતે સત્સંગની ટેપ છે - સં.)

જે હકીકત છે, એ વાત તમારી આગળ મૂકું છું. મનથી ચાલવાથી કરીને આપણું બહુ બગડે છે. મનમાં આટલી બધી અશાંતિ હોય, ક્લેશ-અજંપો હોય, તેમ છતાં માણસ એના પર વિચારતો નથી. આપણે સંસારમાં રહ્યા એટલે કામકાજ તો બધું કરવું પડશે. એટલે મનજીભાઈ વિના તો ચાલે નહિ. આપણું કામ થાય અને મનજીભાઈ ડાહ્યા ને ડાહ્યા રહે, એવો કંઈ રસ્તો નીકળવો જોઈએ.

સને ૧૯૨૪માં મેં ‘મનને’ સંબોધીને લખેલું. એક સંત રામદાસના ‘મનાયે શ્લોક’ છે. એ મરાઠીમાં છે. બીજી ગુજરાતીમાં મારી લખેલી છે. સંત રામદાસે તો અનુભવ કર્યા પછી લખેલી. અનુભવની સ્થિતિમાં આવતાં લખેલી. જ્યારે મેં મથામણના ગાળામાં જ લખેલી છે. એમાં મન જ મુખ્ય આપણને અડચરણરૂપ છે, એમ મેં લખ્યું છે. એ તો ‘મનને’ વાંચો એટલે ખબર પડે.

ગાંધીજીના આશ્રમમાં સને ૧૯૨૪માં સંગીતના એક મોટા ગવૈયા આવ્યા હતા. ગાંધીજીએ કહેલું કે અમારા આશ્રમમાં ભજન કરવાને માટે એક ભક્ત વિદ્વાન જોઈએ. સંગીતના નિષ્ણાત જોઈએ. એટલે એમણે નારાયણ મોરેશ્વર ખરેને મોકલેલા. ભક્ત માણસ હતા. એમનું ભજન જતાં આવતાં ચાલ્યા જ કરતું હોય.

થોડા સમય પછી હું એમના સંબંધમાં આવ્યો હતો. મેં એમને કહ્યું, ‘સાહેબ, મેં મન પર શ્લોક લખ્યા છે.’ ત્યારે એમણે કહ્યું, ‘એ તો રામદાસ સ્વામીએ લખ્યા છે, તું શું લખતો હતો?’ એટલે મેં એમને કહ્યું, ‘પણ મેં લખ્યા છે અને

મારે આપને વાંચી સંભળાવવા છે. તેને છપાવવાની મારી શક્તિ નથી.’ તેને છપાવવાના પૈસા ન મળે. પછી કહે કે, ‘કાલે બરાબર સવા આઠ વાગ્યે આવી જજે. જો તું નહિ આવે તો પછી નહિ બને.’

મારું કામ હતું એટલે મેં તો સમય સાચવ્યો. સવા આઠમાં પાંચ મિનિટ બાકી હતી, તે પહેલાં હું ત્યાં પહોંચી ગયો. તેઓ કામમાં હતા. સવા આઠ થયા એટલે મને કહે, ‘આવ ચૂનીલાલ’ એક કોપી મેં રાખી. એક એમને આપી. એ વાંચી ગયા. પછી કહે, ‘બહુ સુંદર છે. આ તો ગડમથલ કરતા હોય તેનું લખાણ છે. રામદાસ સ્વામીએ તો અનુભવ પછી લખ્યું છે. તું આ છપાવ. હું તને સુંદર પ્રસ્તાવના આના પર લખી આપીશ. તેં તો મનમાં આ જે થયા કરે છે, તે બાબતમાં લખ્યું છે ને બહુ સરસ છે. મને બહુ ગમ્યું અને એક બે શ્લોક તો આખા ને આખા ‘મનાયે શ્લોક’ના જેવા જ છે પણ ત્યારે તો મારે પૈસાની એટલી બધી ખેંચ એટલે એ પુસ્તક એ વખતે ન છપાયું.....’

‘તદ્વપ સર્વરૂપ’, પ્ર.આ., પૃ.૨

□

સને ૧૯૨૨ની શરૂઆતથી શ્રીપ્રભુકૃપાથી જીવનના ઉચ્ચતમ ભાવનાના વિકાસ પરત્વેની દિલમાં દિલથી દિલની અભિમુખતા પ્રકટી, ને ત્યારથી મનની અનેક પ્રકારની આડીઅવળી મથામણો, મંથનો ને કેટલાય સંગ્રામનાં અવનવાં દર્શન થયે જતાં, ને તેનું ક્રિયાશીલ, જાગ્રત, ગતિશીલ તટસ્થતાપૂર્વક પૃથક્કરણ થયા જતું, ને

મનનું સંઘર્ષણ અનેક પ્રકારે અનેક પાસાંઓમાં ને ક્ષેત્રોમાં, કર્મમાં ને જીવનવહેવારમાં પ્રકટતું જતું, પરંતુ તેનો સુમેળ જીવનની ઉચ્ચતમ ક્ષેત્ર-ભાવનામાં કેમ કરીને પ્રકટાવવો, કેળવાવવો ને તેને જીવંતપણે ભાવનાના પ્રદેશમાં સક્રિયપણે જાગ્રત થઈ તેનો સર્જનશીલ સમન્વય સધાય, એવો પ્રભુકૃપાથી સતત જાગ્રત ચેતનવંતો પ્રયત્ન થયે જતો હતો, ને તેમાંથી જ આ મનનેનું ઉદ્ભવવું થયું. તે કાળે આ જીવનો તે એક ભારે સંગ્રામનો તબક્કો હતો. મનનો ગુરુ મન બને, ને તે પણ યથાર્થપણામાં, તો જ જીવનવિકાસના ભાવમાં ભારે વેગ પ્રગટ્યા જાય ને જીવનવિકાસ પરત્વેનો ઝોક આપમેળે ઊગીને, તેને ગતિશીલ, ક્રિયાશીલ, ને સર્જનશીલ થયે જવામાં પ્રેરણાન્વિત થતો જતો અનુભવાતો હતો. તેવા તે જીવનના તબક્કામાં આ મનનેનું જોડકણું મનને સમજાવવા, કેળવવા, ચેતાવવા, જાગ્રત થવા ને જીવનવિકાસ પરત્વેની મનની સાચી ઉત્કટમાં ઉત્કટ અભિમુખતા પ્રકટે તેવો તેનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો હેતુ હતો.

શ્રીસમર્થ રામદાસના ‘મનાયે શ્લોક’ તો તેઓશ્રીના જ્ઞાનના અનુભવના પરિણામ પરાકાષ્ઠાની પ્રસાદીરૂપે હતા. ‘મનાયે શ્લોક’ની ને આ મનનેની સરખામણી જ શક્ય નથી. બન્નેની ભૂમિકા જ જુદા પ્રકારની છે. સમજુ વાંચકો આનો યોગ્ય વિચાર કરીને આ મનનેનું મૂલ્યાંકન આંકે એવી લેખકની વિનંતી છે.

મન પણ અનંત છે ને એનાં પણ અનેક પાસાં છે, ને મનને જીવનવિકાસના ક્ષેત્રમાં આપમેળે રંગાઈ જવાનું કર્મ તે કંઈ નાનુંસૂનું નથી. મન મનાઈ જતું ભલે લાગતું હોય, તેમ

છતાં એને પાછું છટકી જતાં વાર પણ લાગતી નથી. મનનો દંભનો પડદો તો હિમાલય પર્વત કરતાં પણ મોટો હોય છે, ને દંભ તો સત્યની નજીકમાં નજીક સુધીની મર્યાદા સુધીનો ભાગ ભજવી શકે છે. એવાં મનનાં વલણોને પારખવાં ને જીવન વિકાસમાં તે રચનાત્મક છે કે નકારાત્મક છે, એ પ્રીછવું, તે સહેલું નથી, તથા તેવાં તેવાં પાસાંમાં ગતિશીલ, ક્રિયાશીલ ને સંપૂર્ણ ચેતનાત્મક જાગૃતિ ને જીવન પરત્વેની જ્વાળામુખી સમી ઉત્કટમાં ઉત્કટ ધગધગતી જિજ્ઞાસા જેને સંપૂર્ણપણે ચેતનાત્મક ભાવવાળી છે, તેવા જ માત્ર, તેવાં મનનાં પાસાંમાં તટસ્થ રહી શકે છે, બાકીનાંનું તો ગજું જ નથી.

મનની પણ અનેક પ્રકારની ભ્રમણાઓ હોય છે. અનેક પ્રકારની સમજણોની પણ મડાગાંઠો ને પૂર્વગ્રહો હોય છે, તે બધું જ જીવનવિકાસની ભાવનાને સાનુકૂળ મનનું તેવું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનું હેતુની સભાનતાવાળું વલણ જન્મેલું હોય છે, ને તે નિત્ય જાગ્રત સાતત્ય ભોગવતું હોય છે, ત્યારે જ તેવું મનનું બધું ફેરવાવી શકાય છે.

હાલ, આ મનને જે પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે તો તે કાળના તબક્કાના મારા જીવનમાં મનને સમજવા, એને મઠારવા, કેળવવા, જાગ્રત થવા, યોગ્ય દિશાનું ભાન પ્રેરાવવાને મનને પોતાનું એકમાત્ર કર્તવ્ય શું છે, તે તે મનને પ્રેમભાવે, મિત્રતાથી ને કદીક કઠોર થઈને પણ દઢાવવાનો મારો પ્રયત્ન હતો. વાચકોને આ મનને વાંચતાં તે કાળના મારા જીવનનો કંઈક ખ્યાલ ઊપજે એટલા માટે આટલું સ્પષ્ટ લખવાનું થયું છે.

‘મનને’, ૧૨મી આ. પ્રસ્તાવના લેખકના બે બોલ □

(પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ‘મનને’ની પ્રસ્તાવના લખવા માટે શ્રી ઉમાશંકર જોષીને વિનંતીસહ ભાઈશ્રી નંદુભાઈએ સાહિત્ય મોકલ્યું હતું. તે પ્રસ્તાવનાના અંશ અત્રે પ્રકાશિત કરીએ છીએ - સં)

સ્નેહીશ્રી મોટા,

આજે આપનું અનેકવાર સ્મરણ થયું. મળવાનું બહુ વાર થયું નથી, પણ આપના સરળ ઊંડા પ્રેમભાવનો અનુભવ ઘણો થયેલો છે.

ભાઈશ્રી નંદુભાઈએ ‘મનને’ મને મોકલેલું છે. તેને અંગે બે શબ્દો અત્યારે લખવા માગું છું.

હું કોલેજમાં દાખલ થયો તેવામાં અમદાવાદમાં ઘાસીરામની પોળમાં વહેલી સવારે એક પ્રભાતફેરી ભુજંગપ્રયાતના છંદોગાનનું વહેળિયું રમતું મૂકી જતી.

શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીના ‘મનાચે શ્લોક’ ગાતી મરાઠીભાષી બંધુઓની એ મંડળી મારી ચેતના ઉપર કોઈ અકળ સંસ્કાર મૂકી ગઈ હતી.

થોડાં વર્ષો પછી પૂનામાં સાધુચરિત પ્રો. જયશંકરભાઈ ત્રિવેદીને ત્યાં રીતસર એ શ્લોકોનો પરિચય થયો. રોજ સવારે નાસ્તા પહેલાં આખો પરિવાર શ્રીસમર્થ સ્વામી રામદાસના મનોબોધમાંથી થોડાક શ્લોકનો પાઠ કરે. અતિથિઓને પણ એ સંસ્કારલાભ મળે.

ભાઈશ્રી નંદુભાઈ જણાવે છે કે ‘મનને’ના ભુજંગપ્રયાત છંદો રામદાસ સ્વામીના મનોબોધની કશી જ જાણકારી વિના લખાયેલા છે અને બન્નેમાં રહેલાં એકબે શાબ્દિક સામ્યો ચાળીસેક વર્ષ ઉપર કોઈ મિત્રે પૂજ્ય શ્રીમોટાને બતાવેલાં પણ ખરાં. બે ઉદ્ગારોનું સામ્ય તો મારા ધ્યાન ઉપર પણ તરત આવ્યું : ‘ક્રિયા વિણ વાચાળતા છે નકામી’- લગભગ એ જ શબ્દો મનોબોધમાં છે : ક્રિયેવીણ વાચાલ્લતા વ્યર્થ આહે ! શ્રીસમર્થે બીજે બે ઠેકાણે પણ એવો

ઉલ્લેખ કરેલ છે. (બીજી પણ એક સામ્યતા નજરે પડી છે) ‘વિવેકે સદા સ્વ-સ્વરૂપે રહીને’નું વિવેકે સદા સ્વસ્વરૂપી મરાવે. પણ મોટું સામ્ય તો એ છે કે બન્ને કૃતિઓ ‘મનને’ ઉદ્દેશીને ઉદ્ગારાયેલી છે અને ભુજંગપ્રયાત છંદ દ્વારા આકાર પામી છે.

આવા આશ્ચર્યકારક આકસ્મિક સામ્યનું મૂળ છે બન્ને કૃતિઓ પાછળના અધ્યાત્મ સાધનાના એકસરખા અભિગમમાં. આત્મયાત્રીને પહલે કે બીજે પગલે જ મનની મુલાકાત થાય છે, કહો કે મન સાથે મુકાબલો થાય છે. મનની સાથે પતાવટ કર્યા વગર આગળ વધવું મુશ્કેલ છે, બલકે એવી પતાવટનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં જ આગળ વધાય છે. યોગવાસિષ્ઠ કહે છે :

સ જીવતિ મનો યસ્ય મનનેનૈવ જીવતિ ।

ભક્ત કવિ કહે છે : પહલે મન કો મૂંડો, ફિર આતમ કો ઢૂંઢો.

બન્ને કૃતિઓમાં ભિન્નતા પણ છે. શ્રીસમર્થના શ્લોકો કાવ્યદ્રષ્ટિએ તરત ધ્યાન ખેંચે છે, ખાસ કરીને એનું નાદતત્ત્વ અનેકને મુખપાઠ કરવા પ્રેરે એવું છે. પ્રજાએ એને એ રીતે અપનાવેલા પણ છે.... પણ શ્રીસમર્થના મનોબોધના બસો ઉપરાંત થોડાક શ્લોક છે, તેમાં સળંગ એક જ દોર પર વાત ચાલતી હોય એવું લાગતું નથી. ‘મનને’ના શ્લોકમાં એક સૂત્રતા વરતાય છે.

‘મનને’માં બોલચાલની ભાષાના લહેકા, ખાસ કરીને ‘ટેવું’, ‘ટકોરું’ જેવાં ક્રિયાપદોમાં જોવા મળે

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૧ ઉપર)

(૩) ભાઈશ્રી નંદુભાઈને પત્રો

શ્રીમોટા

(પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી શ્રી નંદુભાઈનો જન્મદિન પાંચમું નોરતું છે. હવે પછી તેઓશ્રીને લગત એક પુસ્તક પ્રકાશનના તબક્કે છે. તેમાંથી કેટલાક પત્રો સુરત નિવાસી ડૉ. અનિલભાઈ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે બદલ તેમના પ્રત્યે આભારની ભાવના સાથે એ પત્રો પ્રકાશિત કરીએ છીએ-સં.)

(૧) ગૂઢ સંબંધ

તા.૫-૧૦-'૪૫

હરિજન આશ્રમ, સાબરમતી
પ્રિય ભાઈ,

‘તમે મારા કોણ છો તે શબ્દોથી વ્યક્ત થવું પણ આકરું છે. સ્ત્રી પોતાના પતિના ભાવને સમગ્ર સારા જીવનથી પણ સમગ્રપણે આવરી શકતી હોતી નથી અને તેથી જ તે પતિ જીવનમાં આવેલી હોવા છતાં તેનાથી પર છે એવું એનું જીવનનું રહસ્ય છે. તેમ તમારા જીવનમાં ભળેલો હોવા છતાં અને ત્યાં પણ તદાકાર હોવા છતાં તટસ્થભાવે તેનાથી અતિરિક્તપણે પણ આ જીવ છે. જીવનનો ભાવ જીવનમાં તેને સંપૂર્ણપણે જીવનથી વ્યક્ત થઈ શકવાનો બને છે ત્યારે તે ભાવ પોતાનો બને છે અને સમગ્રપણે પછી બીજાને...આપવાને તે પ્રેરાતો હોય છે. એ ‘એકોહમ્ બહુસ્યામ્’ એ સૂત્રની ભાવના જ્યાં જુઓ ત્યાં દષ્ટિગોચર થાય છે...’

- એ જ લિ. તમારા ભાઈના સપ્રેમ ઘણા ઘણા રામ રામ પ્રણામ.

(૨) પૂ.શ્રીમોટાનું નંદુભાઈ વિશે પ્રમાણપત્ર

તા.૨૩-૧૦-'૪૭

સાયલા

એક કાગળ એમને (પરીક્ષિતભાઈને) લખી દઈશ, હેમંતભાઈ મારફતે નંદલાલને માટે મેં જે લખ્યું છે ને જેને તમે પ્રમાણપત્ર ગણ્યું છે, તે ખુશીથી તેનો ગમે ત્યાં ઉપયોગ કરો તેમાં મને હરકત નથી. બલકે રાજી છું. તેના ગુણ જે કોઈ અનુસરશે તેનું કલ્યાણ જ

થવાનું છે. અમારા આખા કુટુંબમાં મારે મન તે જીવ માટે કેટલો ઊંચો અભિપ્રાય છે, તે હું જ જાણું છું. મેં તો પૂ.બાને પણ એક બે વાર કહેલાનું યાદ છે કે ‘તમારે પેટ નંદલાલનો જીવ આવ્યો તેથી તેના ગુણની કદર આપણ બધાંને નથી થતી. પણ તે જીવ સાધારણ સામાન્ય કોટિનો નથી. ઊંચી કોટિનો છે. તે વખત જશે તેમ આપણ બધાંને સમજાશે.’

(૩) અતૂટ સંબંધ

તા.૧૨-૧-'૪૮

ટ્રિચિ

પ્રિય ભાઈ,

...હીરાનું મૂલ્ય તો ઝવેરી હોય તે જ આંકી શકેને ! તેથી, તમારા જીવાત્માની મને ખબર છે. તેથી, તમને વળગી રહેવાનું થયા જ જવાનું છે. એ તો છૂટ્યું છૂટી ના શકે, ભલેને દૂર હોઉં કે દૂર થયો હોઉં પણ ભાવ તો રહેવાનો જ. તમે મને લખી આપો અથવા કહો કે ‘મોટા ! આટ આટલું ના કરો તો મને મારું મન, બુદ્ધિ મઠારવામાં પૂરતાં બળ મદદ મળી રહે.’ તો તેમ કરવાને પણ તૈયાર તો હોઉં, પણ મારું ઠેકાણું શું ? ઠેકાણા વગરના માનવી જોડે પડેલાં પાનાં નીભાવી લેવામાં કૃપા કરીને આનંદ માનવાનું નહિ પણ માણવાનું કરજે, એટલી પ્રાર્થના.

તારામાં હીર છે તે જોયેલું છે ને તે તને ના સમજાતું હોય તો કેવી રીતે સમજાવી શકું ? બને તેટલો આ માર્ગનો પુરુષાર્થ કરતા રહેવું, એ નકામું જવાનું નથી. મારા યદ્વાતદ્વાપણામાં પણ પ્રભુકૃપાનું સાફલ્ય થતાં તે પણ ગળે ઉતરાવાનું હશે તો ઊતરશે જ તેની ખાતરી છે.

જો પ્રભુકૃપાના બળે મારા જેવામાં કંઈ હીર હોય તો તેને પણ ઊભા થવા કે રહેવા કે વ્યક્ત થવા કે તેવી રીતે જન્મવા કાજે ભૂમિકા-નિમિત્ત તો હોવું જ જોઈશે. તેમ થયા વના કે હોયા વિના તે પણ લૂલો પાંગળો જ રહ્યા કરે છે. જ્યારે હું તમને તે અંગે લખી રહ્યો હોઉં છું ત્યારે તે કાંઈ નકામું નકામું નથી પણ તે વાસ્તવિકપણે સત્ય છે. જેમ ગણિતશાસ્ત્રમાં એક ને એક બે એ જેટલું ખરું છે તેટલું જ તે ખરું છે. જોકે તેથી તેની તેના પ્રમાણની તમારી બાબતમાં યથાર્થતા સમજી સમજીને હૃદયની નમ્રતાને વરવાનું કરો તે સાથે પણ છે.

(૪) ગુલામ બનવાની તૈયારી

તા. ૧૪-૧-'૪૮

ટ્રિચિ

પ્રિય ભાઈ,

...તે અંગે આ એક કાગળ પૂ. સૂબેદાર સાહેબને ઉદ્દેશીને લખ્યો છે, તેને તમારી સંમતિ, હૃદયની શુભેચ્છા મળી શકે તો જ રવાના કરવાનો છે. મારા હવે પછીના જીવનના ગમે તેવા તબક્કામાં તમે જ મારા જે તે હો ને છો. તમને ભલે તે ન સમજાય પણ જે મને તો દીવા જેવું સમજાય છે. તમારો વેચાયો વેચાઈ પણ જાઉં એનો અર્થ એ છે કે તમારી મંજૂરીની પૂરી અપેક્ષા ને સાથ મને જેમાં તેમાં જોઈશે જ. જો તમારા ગુલામ તરીકે મારી કને કામ લેવાનું સ્વીકારો તો ત્રણ મહિના રહું. પણ ખાલી બોલી મૂકો તે ન ચાલે. મારી હૃદયની આઘાતની ભાવના કૃપા કરીને સમજશોજી.

(૫) પ્રથમ પરિચયે જ નંદુભાઈની જાણ

તા. ૨૭-૧-'૪૮

કુંભકોણમ્

પ્રિય ભાઈ,

...તમારી યથાયોગ્યતા કેટ કેટલી છે ! તમારા પર તો વારીવારી જાઉં એમ થાય છે. તમારી મહત્તા

મારા મનમાં તો પ્રથમ મેળાપે જ હતી, જેમ મારા ગુરુમહારાજે મને જોતાં જ કહેલું. તમારા અંગે ઘણું લખીને કહી શકું, પણ આજે આ કાળે તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં તે ન લેખાય. તમોને ઉદ્દેશીને તે કાગળ (એકલાને જ હતો તેમ નહિ તમને વિશેષપણે હતો તે ખરું પણ તેવું નિમિત્ત મળ્યું એટલે સ્પષ્ટ કર્યું.) વળી, આજે આ લખવાનું આવે છે તે વેળા તમને એકલાને જ કહું કે મારામાં પૂર્વજન્મના યોગના સંસ્કાર પણ છે, ને તે તંત્રયોગ-અઘોરયોગના, ને એવા સંસ્કારની ચેતન સ્ફૂર્તિથી પણ તેવું તેવું થવાવાનું બનેલું છે ને બનશે, પણ એટલું યાદ રાખશો કે તેથી કશું અયોગ્ય નહિ બને. જોકે વ્યવહારદોષ, નીતિદોષ-આદિ દોષો બનતા લાગતા જણાય, પણ તેની પાછળનું જ્ઞાનદૃષ્ટિ હોવાપણું-ને એ પરત્વેનો મારો ઝોક રાખવો તે તો યોગ્ય ના ગણાય. તેને તે રીતે સમજાવી શકું બહુ તો. (જોકે તે પણ યોગ્ય ના ગણાય)ને એની યથાર્થતા પણ ભલે હોય ! પણ એવા વ્યવહારદોષ કે નીતિદોષ-એ રીતે મારે ગણાવવા રહ્યા.

(૬) અનિવાર્ય નંદુભાઈ

તા. ૧-૨-'૪૮

કુંભકોણમ્

પ્રિય ભાઈ,

....તારો મને સાથ છે, તો તો જે તે કોઈ મળેલું છે તેમના કોઈ ખૂણાને ઠીક કરાવવાનું બને છે. તેમાંથી કેટલું બનશે તે તો પ્રભુ જાણે, પણ જે શક્ય હોય તે વિના સંકોચે જે વ્યક્ત થવાનું બને છે, તે તો તારા નિમિત્તે. તે નિમિત્ત તું જીવતું વધારે ને વધારે થયા કરે એ જ પ્રાર્થના. તારા મળવાથી કરીને જે જે મળ્યાં તેમાં ભલે ઘગઘગતું કશું ના થઈ શક્યું હોય છતાં પ્રભુકૃપા સર્વ સમર્થ છે. ને ભલે આજે પરિણામ ન દેખાતું હોય, પણ ન દેખાતું હોય તેથી નથી જ નીપજવાનું એવું તો ન જ માની શકાય. ભલે કદાચ

થોડો કાળ કે વધારે ક્યાંક રહું તોપણ મને તારી જરૂર અનિવાર્યપણે છે. તારા વિનાનો 'હું' મને કલ્પી પણ શકતો નથી. પડતાં આખડતાં પણ આપણે સાથે જ રહીએ, હોઈએ તે જ મને તો ઈષ્ટ લાગે છે. મારા માનવા સાથે કે વર્તવા સાથે તને ના રુચે એવું બને તોપણ સંબંધમાં જીવતાપણું રહેવાવા સાથે તે બધાને શો સંબંધ હોઈ શકે ? તમારા હોવાપણાને લીધે તમે જીવનમાં મળેલા છો તે ભૂમિકાને લીધે તો તમને તેમ જ અન્યને ખબરદારીથી જે તે કહી શકું છું. તે બધું જ પુણ્ય જે તે એવાં મળેલાં સ્વજનોનાં ચરણકમળમાં છે. તારું શું હું નહિ સહી લેતો હોઉં ? તો તું મને શા કાજે તેમ ન કરી લે ? શું હું તને જેવો છે તેવો સ્વીકારતો નથી ? તો તું મને સ્વીકારે તો તેમાં કશું વધારે નથી. માટે, આપણે એકબીજા ગમે તેવા હોઈએ તોયે ભેગા જ છીએ. ભાઈ નંદુ! મને અવારનવાર ભાવનાથી મળતો રહેજે. દિવસમાં અવારનવાર પ્રેમભક્તિથી યાદ કર્યા કરજે. એવી કોઈ પળે જ્યાં પરસ્પરનાં હૃદય મળી જતાં જે ઝબકારો થશે તે ન્યારો હશે.

(૭) સર્વભાવે ઝંપલાવો-તું જ મારો ધ્રુવતારક

તા.૭-૩-'૪૮

કુંભકોણમ્

પ્રિય ભાઈ,

...હવેનો મારો કાળ એવો આવે છે કે મારે તારી ભૂમિકાની ઘણી ઘણી જરૂર છે. તું સાધનામાં એકરત થાય, સાધનામય મન, ચિત્ત, પ્રાણ, મતિ, અહં થયાં જાય તો જ પ્રભુકૃપાથી મારે મળેલાં સ્વજનોને બરાબર ઠપકારવાં છે, પણ તારા નક્કર ટેકા વિના મારાથી તેમ ના થઈ શકે. તારો આધાર એ મારે મન આ બધી બાબતોમાં મૂર્તસ્વરૂપે નિમિત્ત છે. હું જેવો તેવો પણ તારો જ છું, એની શું ખાતરી હજી તને નથી થઈ ?

એકવાર હૃદયથી વિચારીને મને તમે નિર્ણય

બતાવી ઘો કે 'મોટા ! જીવનભર હવે તો સાધનામાં જ ગળી જવું છે ને સાધના વિના ઉદ્ધાર નથી.

જીવનમાં સગાં બની જઈએ, ને મારે ને તારે કે તારે ને મારે ગમે તેવું બને પણ આપણે એક ગાંઠ બનીને રહીએ એવું અભય વચન કૃપા કરીને તારું હૃદય આપે એવી હવે તો મને મોકળાશ જોઈએ છે. તારે માથે નથી પડવાનો તેની તને ખાતરી પ્રભુ કરાવશે જ. કોઈ ઠેકાણે રહેવાનું પ્રભુકૃપાથી બને તો તે પણ તારા એવા આધાર મળી ગયા વિનાનું તે મિથ્યા મારે મન તો છે.

તારી સાથે જેટલો પત્રવ્યવહાર થયો છે ને આધ્યાત્મિક લખાણ જેટલું તને સંબોધીને લખાયેલું છે, તેટલું કોઈની સાથે થયેલું નથી, તે પરથી પણ મારા આ જીવના જીવનના જે તે પાસાંના ઉદય થવાપણાનું નિમિત્ત પણ તારા પર રહેલું છે. આ જીવની સર્વ કક્ષાઓનું તને પ્રત્યક્ષ અનુભવ ને ભાન થઈ જાય, તે કાજે પ્રભુકૃપાથી તેવા તેવા પ્રસંગો ઉપજાવવાનું બન્યા કરેલું છે, ને તે તે પાસાંમાં જો આપણું મન તટસ્થતાવાળું રહ્યા કરેલું હોય તો તો તે તે પાસાંના તેવા તેવા વ્યક્ત થવાપણામાં ચેતનના પ્રભાવનો કંઈક તો ખ્યાલ જાગે જ જાગે. ને આ જીવમાં કંઈક ચેતનપણું છે, ને તેના જે તે પાસાંમાંનું તેવાપણાનાં દર્શન અનુભવ થવાવા કાજે તે તે જરૂરનું પણ હોય. જેથી, તમને પાકા પાયે આ જીવના તેવાપણાનો સાચો જીવતો ખ્યાલ જાગે. જે જે દિશાએથી સંશય જાગવાની શક્યતા હોય તેવા તેવા પ્રસંગો પ્રભુએ જગાડી આ જીવ કાજે જે તારતમ્ય કાઢવું ઘટે તે તે થયા કરેલું છે, પણ તમે અમુક માનો જ તેવો ક્યાંય આગ્રહ નથી, ને આ પહેલાં પણ તેવા તેવા પ્રસંગોએ

જે લખેલું છે, તે તે બધું આ આધ્યાત્મિક જીવનની તેવી તેવી હકીકતનું યથાર્થ ભાનની વાસ્તવિકતા તમારામાં જાગી શકાડવાનું બને તો યોગ્ય તે હેતુથી તે તે બધું લખાયેલું હતું.

મને આવા જીવનમાં વ્યક્ત થવાપણા અંગે તારું જીવન નિમિત્તરૂપે છે ને આશ્રમ પણ જો થવાનો હોત તો તે પણ તારા જ નિમિત્ત અર્થે. જો થયો હોત તો તારી સાથે લડવું પડતે તો તે કરીને તારો વિરોધ કે ગુસ્સો સહી લઈને ને અંતમાં તારા તદાગ્રહને હઠાવીને પણ તને સાધનામાં ઘોંચવાનું પ્રભુ કૃપાબળે કરાવવાનું થાત, થાત ને થાત જ. તો હવે તે હેતુ તું ફળાવવાનું કરે, ને મારે કોઈ ઠેકાણે રહેવાનું થાય તો પહેલાં તું મારું પાકું નિમિત્ત થઈ જાય ને જીવનનો નક્કર મરણિયો નિરધાર કરી લે તેવી તારાં ચરણકમળમાં આ તારા વહાલા સ્વજનની પ્રેમભક્તિભાવે પ્રાર્થના છે. વહાલા ભાઈ ! તું મારું જે કહે તે છે, મારા જીવનનો આધાર તારા પર છે. ને તારા પર મારે જીતવાનું કે હારવાનું છે, જોકે તેમાં તેવાપણું કારણ હેતુએ ના હોય તે વળી જુદી વાત છે, પણ તારા નક્કરપણાનો આધાર મળી જતાં મને આપણાં બધાં સ્વજનોને મઠારવામાં પ્રાણચેતન આવી જવાનાં છે. જગત સારુંય તરછોડે પણ તારી ભાવના અમરપણે મારામાં જીવતી રહી શકે એવા આધારની મને ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે, તો જ જગતમાં મારે ભાગે આવેલ ધર્મ યોગ્ય રીતે અદા કરી શકું. તું મારા જીવનનું કામ પાર ઉતારી શકે એવાં બળ, શક્તિ, સાહસ, હિંમત, ધીરજ, આદિનાં પૂરતાં મૂળ તારા જીવના ચેતનપણામાં હું જોઈ શકું છું. શરીરના રોગપણાના ઉપરથી આ વાત પર નીકળી જવાયું.

(૮) પ્રેમની ઝંખના

તા.૨૭-૮-'૪૯

કુંભકોણમ્

પ્રિય ભાઈ,

....તમને મારા બનાવ્યા વિના આ જીવને ચેન પડવાનું નથી. તમે મારા હોઈને તેમ પૂરેપૂરા રહીને તેમ પણ પ્રવર્તીને તમે જેના તેના હો તેની પરવા નથી. પણ એકવાર તો સંપૂર્ણ આ જીવમાં તમે ભળી, મળી, હળી જાઓ ને એક એકલા તેનામાં જ તમારો સંપૂર્ણ પ્રેમ ભળી, મળી, ગળી જાય એવું અનુભવવાની આ જીવની ખાહેશ દિલથી દિલની છે, તે વાત નક્કી છે ને તેવી ખાહેશમાં અધીરાઈ પણ પ્રવર્તી જતી અનુભવાય છે. કેટલીય વાર તમને ધપ્પા મારીને પણ જાણે કહી દઉં પણ કાળ એ કદીક અટકાવતો પણ હોય-હરિનાં કૃપા કાળને પણ (અલબત્ત જ્યાં ત્યાં નહિ. આવી હકીકત તો અપવાદરૂપ હોય છે) વટાવી શકે છે. 'કાળને પણ વટાવી શકે છે' એને general statement as a fact તરીકે ન ગણી શકાય, પણ તેવી શક્યતા તો છે જ. તમારામાં ભાવના છે, લાગણી છે, તમે ઉત્કટ પ્રેમભાવ કરી શકો એવી અંતરતમ દશાના છો. મારા પ્રેમમાં કોઈ જ ભાગ ન પડાવી શકે એવો પ્રેમ ઈર્ષ્યાળુ નથી, પણ જે પ્રેમ સંપૂર્ણપણે એકાગ્ર ને કેંદ્રિત તેના પૂરેપૂરા યથાર્થપણામાં ને સમગ્રપણામાં એકમાં થઈ જાય તે પછી તે વિસ્તૃતપણાને આપોઆપ પામતો હોય છે. તેથી, તમારા પ્રેમની ઝંખના હવે તો ઘણી વધતી જાય છે. તમારા વિના જેમ મને ગમતું નથી હોતું ને ફાવતું પણ હોતું નથી (જોકે આ હકીકત તમને મેં લખી નથી, તેમ જ બીજા કોઈને લખ્યું નથી. માત્ર એવી માગણીની ચિનગારીરૂપે પુષ્પાને (પુષ્પાબહેન દલાલને-સં) કદીક એકાદ કાળમાં લખ્યું છે) તમારા એકલાના પર જ મને આશા છે. જે

આશા મારી ખોટી પડવાની નથી જ એનો મને આત્મવિશ્વાસ છે, પણ આ જીવને તો પ્રેમની ભૂખ લાગી હોય ત્યાં તે શું કરે? એ તો ભૂમ મારે જ. માટે, તારે મારા પર ઘણી ઘણી કૃપા કરવી ને પ્રેમ કર્યા કરવો. મને યાદ આવતાં જ્યારે હૈયામાં ઉમળકો જાગે ને આંખમાં અશ્રુ સરે ત્યારે કંઈક તે પરત્વેની ગતિ થવાની શરૂઆત છે એમ ગણી શકાય, મને તો મારા સદ્ગુરુની યાદથી શું શું થતું તે કહેવું હાલને કાળે ઠીક નથી લાગતું, પણ એની સ્મૃતિ વિશે ‘જીવન પોકાર’માં લખ્યું (માત્ર થોડાકમાં) પણ છે. સદ્ગુરુનું પ્રેમભક્તિપૂર્વકનું જ્ઞાનયુક્ત સ્મરણ જીવનમાં ઉત્સાહ, આહ્લાદ, ઉમંગ, ઉત્કટતા ને પ્રેરણા પ્રેરી જતું હોય છે. આ માત્ર કલ્પના નથી પણ અનુભવની હકીકત છે. માટે, કૃપા કરીને ચેતજો ને મોડા ન પડશો.

(૯) અન્યોન્ય પ્રેમ

તા. ૧૯-૧-૧૪

પ્રિય ભાઈ,

તમે જે હો તે દિલમાં વહાલા છો. જે જે સ્વજનો મળ્યાં છે, તેમના તેમના દોષ વગેરે કાઢવાનું ભલે બન્યા જતું, પણ તમારામાં તેવું હવે દિલ રહ્યું નથી. માનવીને કોઈ ને કોઈ એક તો ચાહવા કાજે જોઈતું હોય છે. મારે તમે ચાહવાને સ્થળે છો. સુરત રાતે ઘેર આવતાં તમને શરીરથી મળતાં તમને ભાવથી ખૂબ ચૂમવાનું પણ થઈ ગયેલું. તમે આ જીવને ગમે તે કરો, ગમે તેમ વર્તો, ગમે તેમ બનાવો કે ન બનાવો, તમારો પણ માનો કે ન માનો, પણ તમે મારા હૃદયમાં બિરાજેલા રહેવાના છો. દોષ બતાવવાનો કાળ તો વહી ગયો છે. હવે તો તમે લગાતાર ભાવમાં પ્રવર્ત્યા કરો એવી જ હૃદયની મુરદ છે. પ્રભુકૃપાથી પ્રયોગ કરી બીજા જીવોમાં સંકલ્પ મૂકી એનાં પરિણામોને નીરખી જોવું છે. એટલે હવે તો પ્રભુ તમારામાં એવો

સંકલ્પ મુકાવવાનું કરાવતાં કામ પાકવાનું છે, એવો દૃઢ વિશ્વાસ છે. માટે, તમારે આ જીવને મન મૂકીને ચાહ્યા કરવાનો છે. તમારો કોઈ દોષ બીજા બતાવશે, તો તે પણ હવે તો અમને તો કઠે છે.

- એ જ લિ. તમારા ભાઈના સપ્રેમ ઘણા ઘણા રામ રામ પ્રણામ.

(અનુસંધાન પેજ નં. ૬ નું ચાલુ)

છે. ‘હડાકો’ શબ્દપ્રયોગ પણ સરસ રીતે ધ્યાન ખેંચે એવો છે.

શ્રીસમર્થ મનની સાથે વાત માંડે છે. ત્યાં મના સજ્જના । કરીને અને પછી પણ વારંવાર એ ‘સજ્જન’ છે, એમ યાદ કરાવી કરાવીને એને કલાવી કલાવીને બોધ આપે છે. ‘મનને’માં કાંઈક જુદી જ રીતે, ‘તને કેટલી વાર હે મૂર્ખ કહેવું?’- એમ મનને ટપારીને આરંભ થાય છે, પણ પછી તરત, ચાર લીટી પછી જ, ‘ચડાશે ન બે ઘોડલે તુંથી બાપુ’માં એની સાથે લાડખ્યારથી કામ પાડવાનું શરૂ થાય છે. ક્યાંક એને ‘ખંધું’ કહ્યું છે, ‘ભૂંડા’થી નવાજ્યું છે, પણ વારંવાર ‘બાપ’-‘બાપ’ કરીને એને રસ્તે વાળવાનો પ્રયત્ન થયો છે.

‘મનને’નું મુખ્ય આકર્ષણ એમાં એકસૂત્રપણે રજૂઆત થઈ છે એ છે. અને એ રજૂઆત આત્મયાત્રીઓને રોચક નીવડે એવી છે. મન પ્રભુમાં લીન-તલ્લીન થઈ જાય પછી તો બધી પ્રાણની વૃત્તિઓનો આંતરયજ્ઞમાં હોમ થયે જવાનો. પછી તો મન દિવ્યતાનું એક કરણ બની રહેવાનું. ‘થવાનું રહ્યું યંત્ર તારે પ્રભુનું’ મનને પહેલી અને છેલ્લી જે સોનાની શીખ આપી છે, તે તો એ છે કે હે મન નામજપની પ્રેમળ ગંગધારા એકધારી વહાવ્યે જા અને ‘પૂરું તું ભાળી જા પ્રભુપાદપન્ને.’

‘મનને’, ૧૨ મી આ. પ્રસ્તાવનામાંથી સાભાર

□

(શ્રી કાર્તિકેય ભટ્ટની પોતાની આગવી ઓળખ છે, તેમ છતાં 'હરિભાવ' પરિવારના સભ્યોની જાણ માટે એટલું ઉમેરીએ છીએ કે અનેક સ્વજનો તેમ જ શ્રીમોટાના ઉત્સવ સમયે કરાતી પ્રાર્થના 'શ્રીમોટા ચરણે'ના રચયિતા શ્રી એ. જી. ભટ્ટ સાહેબના તેઓ પુત્ર છે. અમારી અનેક વખતની મીઠી યાદ અપાયા બાદ, આ લખાણ તેમના તરફથી પ્રાપ્ત થયું છે - સં.)

સને ૧૯૬૫ના અરસામાં એક મિત્રને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગના નિમિત્તે મારે સપરિવાર સુરત જવાનું થયું હતું. મારા પિતાશ્રી (હાલ સદ્ગત) શ્રી અનુપરામ જી. ભટ્ટ તરફથી મને સૂચન થયેલું કે સુરત જવાનું થયું છે, તો શ્રીમોટાના આશ્રમની મુલાકાત લઈ આવજો. એ અરસામાં હું થોડુંક થોડુંક લખતો થયો હતો. જેની રોયલ્ટી મને મળતી હતી. મારી ભાવના હતી કે રોયલ્ટીનો અમુક અંશ શ્રીમોટાચરણે ધરવો.

એક વહેલી સવારે હું સપરિવાર હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં ગયો. મારો મિત્રપરિવાર પણ સાથે હતો. શ્રીમોટા આશ્રમના ચોકમાં કેટલાંક સ્વજનોની સાથે બિરાજમાન હતા. શ્રીમોટાએ મારા પિતાશ્રીની કુશળતા પૂછી અને બધો આશ્રમ ફરીને જોવા સૂચવ્યું. સાથોસાથ સુરત આવવાનું કારણ પણ પૂછ્યું. આશ્રમમાં પહેલી જ વખત જવાનું બન્યું હતું. એટલે ફરીને આશ્રમ જોઈ લીધા બાદ શ્રીમોટાને વાત કરી કે મારે આપને થોડાક પૈસા આપવાના છે. 'કેટલા પૈસા આપવાના છે ભાઈ?' એવા શ્રીમોટાના પ્રશ્નના જવાબમાં મેં જણાવ્યું કે મારે રૂ. ૩૦૦/- આપવાના છે.

રૂ.૩૦૦/-ની વિગત સાંભળીને આશ્રમના એક કક્ષમાં કાર્યરત શ્રી નંદુભાઈને બૂમ પાડીને

બોલાવ્યા અને પ્રશ્ન કર્યો કે ગઈકાલે મારા કામ માટે કેટલા રૂપિયા ખૂટતા હતા? શ્રી નંદુભાઈએ આગલી સાંજના વાર્તાલાપને યાદ કરીને કહ્યું કે રૂ. ૩૦૦/- ખૂટતા હતા. શ્રીમોટાએ અમારી હાજરીમાં બીજો પ્રશ્ન કર્યો કે ત્યારે મારો શો જવાબ હતો? શ્રી નંદુભાઈ કહ્યું કે મોટા ! તમોએ એમ કહેલું કે કાલે સવારે રકમ આવી જશે. શ્રીમોટાએ કહ્યું કે જુઓ આ છોકરો પુસ્તકો લખે છે અને એની બધી રોયલ્ટી મને આપી દે છે. જોકે મેં શ્રીમોટાને સાચી વિગત જણાવતાં કહ્યું કે મોટા ! હું બધી રોયલ્ટી આપી દેતો નથી, પણ મારા આ શબ્દો સાંભળ્યા ન સાંભળ્યા કરીને હાથ ઊંચો કરીને મને કહ્યું કે 'મારું સ્મરણ કરીને લખજે, ઉત્તમ લખાણે.' મારે માટે તો આ વાક્ય એક ગૂઢ આશીર્વાદ સ્વરૂપે હતું, એનો અનુભવ તો જેમ જેમ સમય પસાર થતો ગયો તેમ તેમ થતો રહ્યો.

કોલેજમાં સર્વિસમાં જોડાયા બાદ ત્રણેક વર્ષ પછી ૧૯૭૦થી અર્થશાસ્ત્ર વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકો લખવાની શરૂઆત થઈ હતી. અમદાવાદમાં અમારા તે સમયના રાયપુરના હનુમાનગલીના મકાનમાં એપ્રિલ, ૧૯૭૧માં શ્રીમોટાની પધરામણી થઈ હતી. તે સમયે રોયલ્ટીની મળેલ રકમ રૂ. ૮૫૦/- પૂરેપૂરી શ્રીમોટાનાં ચરણે મૂકી

હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પુસ્તક ‘નિમિત્ત’નું અમારા નિવાસે વાંચન થયું હતું. તે સમયે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં ચરણની પગચાળીનો લાભ મળ્યો હતો. સાંજે શ્રીમોટા અમારા નિવાસેથી વિદાય થતા હતા ત્યારે કારમાં બિરાજમાન શ્રીમોટાને મારાથી કહેવાઈ ગયેલું કે ‘મોટા ! દોસ્તને યાદ રાખજો.’ શ્રીમોટાએ ત્વરિત જવાબ આપેલો કે ‘ભાઈ ! તમે મને યાદ રાખશો તો હું યાદ રાખીશ.’

કોલેજને લગત છેલ્લાં વર્ષનું અર્થશાસ્ત્રના વિષયનું એક પુસ્તક લખવામાં મારી ૨૮ વર્ષની વયે અન્ય બે સિનિયર પ્રોફેસર્સની સાથે હું સહલેખક હતો. એકે લંડન સ્કૂલ ઓફ ઈકોનોમિક્સમાં અને બીજાએ શિકાગો યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરેલા સિનિયર પ્રોફેસર્સની સાથે હું માત્ર ગુજરાત યુનિવર્સિટીનો અનુસ્નાતક ઘણો જૂનિયર હતો, પરંતુ એ પ્રકાશન અંગે એવા અભિપ્રાય આવ્યા હતા કે સિનિયર્સ કરતાં જૂનિયર અધ્યાપકે સારું લખ્યું છે. એ હતો પૂજ્ય શ્રીમોટાના આશીર્વાદનો અનુભવ. ત્યાર બાદ અર્થશાસ્ત્રના વિષયને લગત લગભગ ૧૬ જેટલાં મારાં પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં હતાં.

કોલેજની ૩૪ વર્ષની સર્વિસ પછી મન ઉપરામ

પામતાં સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ લીધી અને સ્વાધ્યાય સ્વરૂપે સંતો, જ્ઞાનીજનો વિશે પુસ્તકો લખવાનું કાર્ય રહ્યું. પૂજ્ય શ્રીમોટાના અક્ષરદેહના સંદર્ભ સાથે ‘ધ્યાનયોગ’ (૧૯૯૬)થી શરૂ થયેલ યાત્રા દરમ્યાન લગભગ ૨૪ જેટલાં અધ્યાત્મસભર પુસ્તકો લખાયાં છે.

‘શ્રીમોટા : ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ’, તથા પ્રો. એ. જી. ભટ્ટ સાહેબ કૃત ‘શ્રીમોટાચરણે : આંતરપ્રવેશ’ પ્રકાશિત થયાં. આ પ્રકાશનોમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા જ કેંદ્રસ્થાને હતા. અન્ય કેટલાંક પ્રકાશનોમાં અન્ય સંતોની વિગતોની સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટાને લગત ઈલાયદું પ્રકરણ રખાયેલું. ‘સંતોનું સાંનિધ્ય’ના શીર્ષકથી લખાયેલ પુસ્તક પૂજ્ય શ્રીમોટાને અર્પણ કરવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયેલ. ગુજરાત રાજ્ય સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર તરફથી આ પ્રકાશનને શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની યાદીમાં સામેલ કરાયું, જેનું પારિતોષિક પણ પ્રાપ્ત થયું હતું.

(નોંધ : કાર્તિકેય ભટ્ટ દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના અનુભવનું વિશેષ લખાણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેની સંપાદિત વિગત હવે પછી ‘હરિભાવ’માં લેવાશે - સં.) □

૨૩મા વર્ષના આરંભે સર્વનો આભાર

શ્રીહરિની જ કૃપાસહાયથી ‘હરિભાવ’ બાવીશ વર્ષની યાત્રા પૂર્ણ કરી, આ અંકથી ત્રેવીસમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ.ના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યા સાહેબ અને તેઓશ્રીના અધિકારી/કર્મચારીગણનો હૃદયપૂર્વક આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ. મુદ્રણશુદ્ધિની ચોકસાઈપૂર્વક અને સદ્ભાવથી સેવા આપી રહેલ શ્રી જયંતીભાઈ જાનીના ઘણા ઘણા આભારી છીએ. એ ઉપરાંત, વણથંભ્યો દાનભેટનો પ્રવાહ વહેવડાવનાર સર્વ દાતાઓના ઋણી છીએ. વિશાળ વાચકવર્ગનો-સભ્યોનો સહયોગ ઉલ્લેખનીય છે. અંતમાં આ સત્કાર્યમાં સહયોગ આપી રહેલ સર્વ કોઈનો આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

-સંપાદક

(ગતીકથી આગળ)

...સિતારપટન નામના સ્થળે જવા માટે ખેતરો ખૂંદતા અમે આગળ વધ્યા. માતાજીની પરિક્રમા દરમ્યાન પહેલી જ વાર શેરડીનાં ખેતરો જોયાં. તેથી, સ્વાભાવિક શેરડી ખાવાની ઇચ્છા થઈ. યાત્રામાં એવું અનુભવ્યું છે કે પંચજાનેન્દ્રિયને પોતપોતાનો વિષય મળતાં ચિત્તમાં ઊંડે ઊંડે સંઘરાયેલી પૂર્વ સ્મૃતિઓ જાગી આવતી. દા.ત., આંખને કોઈ દૃશ્ય જોતાં જ ખૂબ જૂનું કોઈ દૃશ્ય યાદ આવતું. નાકને સુવાસ મળતાં ભુલાયેલું તરી આવે. આ રીતે ભૂતકાળમાં જતાં જતાં દેહ પહેલાંના દેહોમાં બનેલા પ્રસંગો પણ ચિત્તના પટ પર આવી જતા હશે એમ લાગે છે.

અમારી નજર શેરડી પીલતા સિંચોડા પર પડી. અમે ત્યાં ગયા. રસ પીવાનું મન થયું. ગરમ ગોળ ખાવાનું મન થયું. મા ભગવતી શ્રીનર્મદામૈયાએ અમારી બધી જ ઇચ્છા પૂરી કરી. માલિકે માટલું ભરીને રસ આપ્યો. એકાદ કિલો જેટલો તાજો ગોળ ને શેરડીના સાંઠા પણ દીધા. અહીંની જમીનમાં એવો ગુણ છે કે ગોળ પીળો કરવા દવા કે તિંડીના મૂળ નાખવાની જરૂર જ નહિ. રસ ઊકળતાં જે મેલ તરી આવે તે કાઢી લે એટલે કેસર જેવો પીળો કેસરી ગોળ તૈયાર થાય.

બળેવ, દશેરા, દિવાળીએ કમશ: બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યની દિવાળી છે. એવી જ રીતે હોળી એ શૂદ્રોની દિવાળી છે. ઘર-ઘરના

ફ્લેશ, કંકાસ, ભેદભાવ, માન, લડાઈ બધું જ હોળીમાં બળી જાય છે. વર્ષો સુધીની ખટપટોની હોળી પછી સ્નેહ, સંપ, સહયોગ, સહાનુભૂતિ, ભાઈચારો ને એકતાની નવીન ઉષા પ્રગટે છે. ધુળેટીનો ઉત્સવ એટલે આનંદ, ઉમંગ ને માનવતાનો ઉત્સવ. સૌ પોતાના રંગે બીજાને રંગી નાખે છે. આમ, સર્વના રંગે રંગાયેલ માનવ પોતાનું સુખ બીજાને આપવા ઉત્સવ કરે છે.

રસ્તામાં એક ઉદાસ છોકરાનો ભેટો થયો. પરણવું ન હતું પણ માબાપ પરાણે પરણાવા તજવીજમાં હતા. એટલે ગૃહત્યાગ કરી ભાગી નીકળ્યો હતો. તેને સમજણ આપી કે તારે સાધુવેશ પહેરવો છે કે સાધુતા પ્રાપ્ત કરવી છે? સાધુતા એટલે સજ્જનતા. વળી, સજ્જનતા પામવામાં સ્ત્રી ક્યાંય અવરોધરૂપે બનતી નથી. સંત તુકારામ, એકનાથજી, નાનકજી, કબીરજી એવા એવા મહાનસંતો ગૃહસ્થી હતાં. કોઈને પ્રતિકૂળ તો કોઈને અનુકૂળ સ્ત્રી મળેલી. અનુકૂળ સ્ત્રી હોય તો સાધનામાં સહાયક બને અને પ્રતિકૂળ હોય તો મોહ છૂટે. જગતને જેટલા સારા સંન્યાસીઓની જરૂર છે એના કરતાં આદર્શ ગૃહસ્થોની વધારે જરૂર છે. એને ગૃહે પાછા જવાની સલાહ અને આર્થિક મદદની વ્યવસ્થા કરી આપી. આ જમાનામાં રૂપિયા એ વ્યાવહારિક ભગવાન છે.

ઉત્તરતટની સરખામણીમાં દક્ષિણ તટની યાત્રા સરળ છે. આ તટે ગામડાં સુખી છે.

તુવેર અને ઘઉંનો મબલખ પાક થાય છે. ગામેગામે સદાવ્રત હોય છે. ખાસ કરીને નરસિંગપુર જિલ્લામાં અને હોશંગાબાદ જિલ્લામાં. શ્રીખ્મજ્ઞતુ હવે વસંતને વિદાય આપી રહી છે. બગવાડા ગામમાં યજ્ઞા અને ગોળનાં એટલાં બધાં સદાવ્રત છે કે લેનાર થાકી જાય. બે-અઢી કિલો જેટલા શેકેલા યજ્ઞા અને કિલો-દોઢ કિલો જેટલો ગોળ ભેગો થતાં અમે બીજાં ઘણાં ઘરો છોડી દેતા. યજ્ઞાને દળાવી લીધાં તેમાં ગોળ ભેરવી સાથવો રોજ સવારે ખાતા.

અમરકંટક રાહડોલ જિલ્લામાં છે. હોશંગાબાદ પહેલાં તવા નદી નર્મદાજીમાં ભળે છે. તવા નદીનો પટ નર્મદાજીના પટ કરતાં દોઢ ગણો મોટો છે. અમાપ જળ નર્મદાજીમાં ઠાલવે છે. તવા નદી ઉપર મોટો ડેમ છે. તેની નહેરોથી હોશંગાબાદ જિલ્લો ખૂબ સારી ખેતી કરે છે.

પાંચ માઈલ દૂરથી સિદ્ધનાથજીની ધજા દેખાઈ. પગમાં બળ આવી ગયું. નેમાવરની સામે કિનારે હંડિયા ગામે અમે પહોંચી ગયા. (ક્રમશઃ)

‘શ્રીનર્મદામૈયાની પરિક્રમા’, બી.આ., પૃ. ૧૮૦ □

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ને મળેલ દાન/ભેટ			
ક્રમ	સર્વેશ્રી નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	શ્રી ઈંદ્રવદન મોહનલાલ ગાંધી : જ્ઞાનદાન	અંકલેશ્વર ...	૧૦,૦૦૦/-
૨.	ઠાકોરભાઈ મોહનલાલ વ્યાસ : ૮૫ મી જન્મજયંતી (૧૦/૯)	નરોડા	૫,૦૦૧/-
૩.	ગૌરાંગ મરચન્ટ	અમેરિકા	૨૯૯૪/-
૪.	મનુભાઈ વાડીલાલ શાહ	અમદાવાદ	૨૫૦૦/-
૫.	એક સ્વજન દંપતી : પુત્રના જન્મદિન ૨/૯ નિમિત્તે	અમદાવાદ	૧,૧૧૧/-
૬.	ભરતકુમાર નાથુમલ લીયા	અમદાવાદ	૧,૧૧૧/-
૭.	એક સ્વજન : શ્રીહરિકૃપાથી ઘરનું ઘર થતાં	અમદાવાદ ...	૧,૦૦૧/-
૮.	ઈશ્વરભાઈ એમ. પટેલ : સંકલ્પ સફળ થતાં	અમદાવાદ ...	૧,૦૦૦/-
૯.	રાજેશભાઈ આર. શાહ : પૂજ્ય શ્રીમોટાના જન્મદિન ૪/૯ નિમિત્તે	અમદાવાદ ...	૧,૦૦૦/-
૧૦.	એક સેવક	અમદાવાદ ...	૧,૦૦૦/-
૧૧.	સ્વ. રાઈબહેન પટેલ હસ્તે વિજયભાઈ (સુરત)	પાટણ	૧૦૦૦/-
૧૨.	રણજિતલાલ ઈશ્વરલાલ પોસ્ટીવાલા	સુરત	૧૦૦૦/-
૧૩.	શાલ્મી ભરત ઠાકોર : દીકરી કરિશ્માના જન્મદિન ૨૪/૧૦ નિમિત્તે	નરોડા	૫૦૧/-
૧૪.	રસિકભાઈ એમ. પટેલ	અમદાવાદ	૫૦૦/-
૧૫.	જયંતીભાઈ નરોત્તમભાઈ પટેલ	સુરત	૫૦૦/-
૧૬.	ખુશાલદાસ સી. પિત્તળિયા : પુત્ર રોહિતના પૌત્ર અહાન મૌનિલની ત્રીજી જન્મજયંતી ૩૦/૬ નિમિત્તે	અમદાવાદ	૩૦૦/-
૧૭.	વૃજભાઈ સુપલભાઈ ગાંધી	સુરત	૨૫૧/-
ઉપરોક્ત સર્વે દાતાઓના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.			- સંપાદક

(ગતીકથી આગળ)

...સંતજી-ગુરુમહારાજ બાપજીને સાધનાના માર્ગે દોરતા હતા. એમની સાધના વિશે બાપજી મૌન રહ્યા છે. તે બાબતમાં તેમણે મૌન સેવ્યું હતું. છેવટે જતાં જતાં સંતજીએ બાપજીના માથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યા. ગુરુજીએ એમનામાં દિવ્યશક્તિનું આરોપણ કર્યું. તે જ વેળાથી પોતાનામાં રૂપાંતર થયેલું બાપજીએ અનુભવ્યું હતું. તે વખતે બાપજીની ઉંમર એકવીસ વર્ષની હતી. ત્યાર બાદ ત્રણ દાયકા સુધી તેમણે ગુપ્ત રહી એ અનુભવ ખૂબ ઘૂંટ્યો. આમ, પોતાની બાવન વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી બાપજી ગુપ્ત વેશે રહ્યા. ભૂલથી પણ કોઈની સાથે કદી જ્ઞાનની વાત કરતા નહિ. છતાં તેમની પાસે જે કોઈ આવતા તેમને સહાય એવી રીતે કરતા કે સહાય પામનારને તેનો ખ્યાલ પણ આવતો નહિ.

બાપજીએ અન્ય સંતોનો પણ લાભ લીધો હતો. નડિયાદમાં પ્રણામીનું મંદિર છે. ત્યાં બિહારીદાસજી મહંત હતા. બિહારીદાસજીના ગુરુભાઈ છોટમજી હતા. તેઓ કવિ હતા અને ‘છોટમજીની વાણી’ના તેઓ રચયિતા હતા. ઉપરાંત, નડિયાદમાં કુબેરદાસજીનું મંદિર પણ છે. બાપજી કુબેરદાસજીનાં દર્શને પણ જતા. એક વેળા ગોધરામાં પાડોશની ધર્મશાળામાં એક સિદ્ધપુરુષ આવ્યા હતા. બાપજીએ તેમની સેવાયાકરી ભક્તિભાવે કરી હતી. વિદાય વેળાએ કંઈ પણ માગવા તેમણે બાપજીને

એકથી વિશેષ વખત વિનંતી કરી હતી, પણ બાપજી નિઃસ્પૃહી હતા. તેઓ ઈચ્છાબીજ બાળીને બેઠા હતા. એટલે બાપજીએ ‘આપની કૃપા છે’ એમ કહેતાં ચરણ દબાવતા રહ્યા. છેવટે પ્રસન્ન થઈ આશીર્વાદ આપી એ સંતે વિદાય લીધી હતી. બાપજીએ જ્ઞાનદીક્ષા પ્રાપ્ત થયા પછી પોતે એકાંતમાં જઈ સાધના કરતા હતા અને હરિદ્વાર, હૃષીકેશ, પ્રયાગ, ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવન, દ્વારકા વગેરે તીર્થધામોની યાત્રા પણ કરી હતી.

સંતપુરુષની ખરી કસોટી તેમના ગૃહસ્થાશ્રમમાં થતી હોય છે. ઘરસંસારમાં સંતોની ધર્મપત્ની મહત્વનો ભાગ ભજવતી હોય છે. સંતપુરુષને સાનુકૂળ રીતે વર્તતી ન હોય અથવા તો એમની જીવનસાધનામાં બાધારૂપ બનતી હોય વગેરે પ્રકારની વિષમતાઓ કેટલાય સંતોના જીવનમાં જોવા મળે છે. આવી પ્રતિકૂળ અવસ્થામાં સંતપુરુષ કેવાં શાંતિ, ધીરજ, ઉદારતા અને પ્રેમાળપણું જાળવી શકે છે, એ મહત્વનું છે. સંતત્વની કસોટી એમાં જ છે કે આવી વિષમ સ્થિતિમાં તેઓ કેટલી સ્વસ્થતા, અકોધવૃત્તિ કે વિનમ્રતા રાખી શકે છે.

સંસારીજનોને કોઈ સંતની આવી પ્રતિકૂળ સ્થિતિ જોઈને તેમના પ્રત્યે દયાભાવ જાગતો હોય છે, પરંતુ સંત તો એવી સ્થિતિને શાંતિથી અને પ્રેમથી આવકારતા હોય છે અને સામેની વ્યક્તિ પ્રત્યે અંતરનો સદ્ભાવ જ સેવતા હોય છે.

બાપજી લગભગ ૧૪ વર્ષના હતા ત્યારે તેમના કુટુંબીજનોએ તેમનું લગ્ન કરેલું. તેમનાં ધર્મપત્ની જમનાબા ઉંમરમાં બાપજીથી બે વર્ષ નાનાં હતાં. બાપજીએ ઘરસંસાર માંડ્યો ત્યારથી જ તેમના જીવનમાં કપરી કસોટીનો આરંભ થઈ ગયો હતો. તે સ્થિત બાપજીના અંતકાળ સુધી ચાલુ રહી હતી. પ્રભુકૃપાથી બાપજી એ સ્થિતિમાંથી પાર ઊતર્યા હતા અને સંતપણું દીપાવ્યું હતું.

સંતપુરુષો ઉદારતાથી સંસારની કે ગૃહસંસારની વિષમતા, શાંતિથી સહી લેતા હોય છે. જે પ્રારબ્ધવશ નિર્માયું હોય, એ સહીને એ પ્રાબરબ્ધને ભોગવી લેવાનું જ તેઓ કરતા હોય છે. એની સામે થઈને પ્રારબ્ધને ફરી પાછા વધારવા ઈચ્છતા હોતા નથી. બાપજી તો માનતા કે :- ‘સંસાર પૂર્ણ પાર ઉતારવો એ જ સિદ્ધાંતને દઢ રાખી દરેક કાર્યમાં પૂર્ણ રહ્યા કરવું. બન્ને ત્રાજવામાં સરખા પગ રાખવા. સંસારમાં સરખું રહેવું અને પરમાત્માર્ગમાં પણ સરખા રહેવું.’

બાપજી પોતે તો ‘સંસારમાં સરસો રહે’ તેમ રહી દેખાડતા. ખોટો ત્યાગ કરવા કદી કોઈને કહેતા નહિ. ઉપરનાં ભગવાં કપડાંથી અથવા તેવા દેખાવાથી સંત ન થવાય. સંતની દિશાએ ચાલવાથી સંત થવાય. (ક્રમશઃ)

‘ગોધરાના મહારાજનું જીવનચરિત્ર’ બી.આ. પૃ. ૧૮

(૭) બાકી છે

શ્રીમોટા

સાયલા તા.૧૨-૮-૧૯૪૬

(ગઝલ)

જીવનમાં સર્વ કર્તવ્યો ગમ્યાં તે તે કરેલાં છે,
જીવનમાં સર્વ વ્યવહારો ગમ્યા તે તે કરેલા છે,
જીવનમાં સર્વ પરિચય જે ગમ્યા તે તે કરેલા છે.
હતું કરવાનું જે એક જ ખરું તે કર્મ બાકી છે.

બધી એકાદશી પાળી, બધાં વ્રત આચર્યાં કીધાં,
બધા આચાર વિચાર પૂરી સંભાળથી પાળ્યા,
જઈ દેવાલયે દર્શન કર્યાં કીધાં બહુ વેળા,
છતાં લગની ન લાગી જો ગણો સર્વસ્વ બાકી છે.

જીવનનો માર્ગ મમતાનો પૂરો આગ્રહ થકી પાળ્યો,
ધર્યો જ્યાં રાગ ત્યાં માન્યો પૂરો શો પ્રેમ હૈયાનો !
અને એમાં શું ગાળે જે બધું જીવતર કમાણીનું,
ન જાણે તે હજી જીવનકમાણી સર્વ બાકી છે !

ભલે વિદ્વાન પંકાયા, કવિ મશહૂર હો લેખક,
મહા છો હો કળાકાર, ભલે સંગીતનિષ્ણાત,
ભલે ચોસઠ કલા જાણી છતાં જીવનતણી સાચી,
કળા જો જાણી ના તો તો બધું એનું જ બાકી છે.

કથાઓ સંભળાવી છે, પ્રવચનો કેંક કીધાં છે,
બધાં શાસ્ત્રો ઉકેલીને જગતને બોધ દીધો છે;
પરંતુ જો જગતનાં સૌ કૂંડાળાંથી ન છૂટેલ છે,
ધુરંધર છો ગણાતા હો છતાં સૌ એનું બાકી છે.

‘પ્રણામ પ્રલાપ’ ચોથી આ., પૃ. ૧૫૨

ભેટ પુસ્તિકા

જુલાઈ, ૨૦૧૮ના અંતે હરિભાવના દેશ-વિદેશના દરેક સભ્યને ભેટપુસ્તિકા ‘નામસ્મરણ અને સ્વજનોને સંબોધન’ પોષ્ટ કરાયેલ છે. જેઓને ન મળી હોય તેઓ તે અંગેની જાણ અમને કરે એવી વિનંતી છે. સંપર્ક : શ્રી સુરેશ વોરા. મો. ૯૪૨૭૫ ૫૪૩૯૧

સ્વજન : મોટા, મનને કાબૂમાં કેવી રીતે રખાય ?

શ્રીમોટા : ઘણાં બધાં આ સવાલ બહુ પૂછે છે. મનને કાબૂમાં રાખવાની જે વાત કરે છે તેઓ મનને કાબૂમાં રાખવાનાં સાધનો વિશે કોઈ વિચારતું નથી. મન એવું નથી કે આપણે કહીએ એટલે કાબૂમાં રહી જાય. એ માટે કંઈક પ્રક્રિયા, સાધન વગેરે કરવું પડે છે.

જે હકીકત છે, એ વાત તમારી આગળ મૂકું છું. મનથી ચાલવાથી કરીને આપણું બહુ બગડે છે. મનમાં આટલી બધી અશાંતિ હોય, ક્લેશ હોય, અજંપો હોય, તેમ છતાં માણસ એના વિશે કંઈ વિચારતો નથી. સંસારમાં રહ્યા છીએ એટલે બધું કામકાજ તો કરવું પડશે, તેમાં મનજીભાઈ વિના ચાલે નહિ. માટે, મનજીભાઈ ડાહ્યા ને ડાહ્યા રહે એવો કંઈ રસ્તો નીકળવો જોઈએ.

સને ૧૯૨૪માં મેં 'મનને' સંબોધીને લખેલું સ્વામી રામદાસના 'મનાયે શ્લોક' છે, એ મરાઠી ભાષામાં છે. એમણે તો અનુભવ કર્યા પછી લખેલી. જ્યારે મેં ગુજરાતી ભાષામાં મારા મથામણના ગાળામાં જ લખેલી છે.

મૂળ વાત એ છે કે મનથી વર્તવાથી અશાંતિ વગેરે થાય છે, પણ કોઈ વખત સારું પણ થતું હોય છે. મનને આપણે દોષ આપીએ તે નકામું છે. મન આપણું હથિયાર છે. મન કહેશે કે હું તો ખાલી તમારો ગુમાસ્તો છું. દોષ દેવો હોય તો તમારી જાતને દો.

મનને ઘણા લોકો દબાવી રાખે - સપ્રેસ કરી રાખે તે બરાબર નહિ. મનને મોકળું રહેવા દો. આપણને સમજણ અને સભાનતા આવે તો ખબર પડે કે મન અને આપણે જુદાં છીએ. મન આપણું બેસ્ટ ફ્રેન્ડ (-ઉત્તમ મિત્ર) છે.

આપણે જે કાંઈ કરવું હોય, તેમાં મન આપણને મદદ કરે એવું કરવું હોય તો એમ ને એમ એ વસ્તુ નહિ બની શકે. મનને આપણી તરફેણમાં લાવવાને માટે આપણે કંઈક વિધિ કરવી પડશે. વિધિ એટલે કોઈ સાધના કરવી પડશે. એ બીજા કશાથી વશ નહિ થાય.

મન ભગવાનના સ્મરણથી વશ થાય છે. મન આપણને પજવે નહિ તે માટે સરળમાં સરળ રસ્તો ભગવાનનું ભજન-સ્મરણ. આ એક જ રસ્તો છે, બીજો કોઈ રસ્તો નથી. હોમિયોપેથીવાળા કહે છે કે અમે દવા આપીએ છીએ અને મન શાંત રહે છે. દવાની શક્તિથી મન તમારું કહ્યું કરે એવો દાવો હોમિયોપેથીવાળા કરવા લાગ્યા છે, પણ તમે એકબેને મટાડો, એકબે માણસો પર પ્રયોગ કરી આપો તો સારું.

આપણે નામસ્મરણ કરીએ કે તરત જ પહેલાં તો એકાગ્રતા ના થાય, પણ નામસ્મરણ બોલતાં મન એમાં પરોવાય. આપણને એની સાથે રાગ કે પ્રેમ ના થયો હોય, એના તરફનું મમત્વ કે એવું કંઈ જાગ્યું ના હોય, પણ આપણે વિચારવું કે જે દશામાં હોઈએ તેમાં નામસ્મરણ લેવું છે એટલે મન એમાં ભળ્યા વગર રહે નહિ. વધારે ને વધારે વખત જો મનને નામસ્મરણમાં પરોવાયેલું રાખીએ તો બીજા વિષયો પરત્વેની એની વેલોસિટી-(ઝડપ) ઘટવાથી કરીને અશાંતિ, ક્લેશ ઓછાં થાય. એ માટે ટાઈમ જોઈશે. બેચાર દિવસમાં એ નહિ થાય. એને માટે ઓછામાં ઓછા છ-આઠ-દસ મહિના તો પ્રયોગ કરો. આપણી દુનિયામાં અનેક લોકો, ભગવાનનું સ્મરણ લઈને ભક્ત થઈ ગયા છે.

'તદ્રૂપ સર્વરૂપ', પ્ર.આ., પૃ. ૫

શ્રીઅરવિંદનો જન્મ તા. ૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૮૭૨ના રોજ કલકત્તામાં થયો હતો. એમના પિતાશ્રી ડૉ. કૃષ્ણધન મહાન કાર્યશક્તિ તથા મજબૂત વ્યક્તિત્વ ધરાવનાર માણસ હતા. પોતાના શિક્ષણ માટે ઈંગ્લેન્ડ જનાર તેઓ પ્રથમ ભારતીય હતા. તેઓ પોતાની ટેવો, વિચારો અને આદર્શોમાં પૂરેપૂરા અંગ્રેજ બની ગયા હતા. પોતાનાં બાળકોનો ઉછેર સંપૂર્ણતયા યુરોપિયન ઢબે જ થાય તેવો તેમનો મક્કમ નિર્ધાર હતો. શરૂઆતમાં દાર્જિલિંગમાં આઈરિશ નન શાળામાં અને વર્ષ ૧૮૭૯માં પોતાનાં ત્રણે બાળકોને ઈંગ્લેન્ડમાં એક અંગ્રેજ પાદરી પાસે રાખ્યા હતા. બાળકોને સહેજ પણ ભારતીય અસર ન આવે તે જોવાની કડક સૂચના તેઓએ એ પાદરી દંપતીને આપી હતી. એ સમયે શ્રીઅરવિંદની ઉંમર સાત વર્ષની હતી.

અભ્યાસકાળ દરમિયાન શ્રીઅરવિંદ અન્ય વાંચનમાં ઘણો વખત ગાળતા હતા. અંગ્રજી કવિતા, સાહિત્ય, નવલકથા, ફ્રેન્ચ સાહિત્ય, યુરોપનો ઇતિહાસ વગેરેનો અભ્યાસ કરતા. ઇટાલિયન, જર્મન અને થોડું સ્પેનિશ પણ આ સમયમાં તેઓએ શીખી લીધું. એમના શિક્ષકો થોડાક નારાજ રહેતા, પણ પરીક્ષામાં તેઓએ બધાં ઇનામો મેળવ્યાં હતાં. ખુલ્લી હરિફાઈમાં તેમણે ૮૦ પાઉંડની સ્કૉલરશિપ પણ મેળવી હતી.

શ્રીઅરવિંદના પિતાશ્રીમાં દેશાત્મિમાન જાગ્રત હતું. અંગ્રેજ સરકારને તેઓ હૃદયવિહીન કહેતાં. અંગ્રેજ સત્તાની વર્તાણૂક છતી થતી હોય તેવા સમાચાર પત્રોની કાપલીઓ તેઓ

બાળકોને મોકલતા હતા. પરિણામે શ્રીઅરવિંદ ઈંગ્લેન્ડમાં પણ હિંદની સરકારના વિરોધી બન્યા અને અંગ્રેજ સરકારની ગુલામી જેવી નોકરીમાં ન જોડાવાનો અંતરમાં નિશ્ચય કર્યો અને વહીવટી સેવાઓની લેખિત પરીક્ષામાં પાસ થયા, પણ ઘોડેસવારીની પરીક્ષામાં ત્રણ ત્રણ વખત જાણી જોઈને હાજર રહ્યા નહિ. ઈંગ્લેન્ડમાં હિંદી વિદ્યાર્થીઓએ શરૂ કરેલ એક ક્રાંતિકારી મંડળીમાં શ્રીઅરવિંદ જોડાયા હતા.

ઈંગ્લેન્ડમાં ૧૪ વર્ષના રહેણાક બાદ ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૮૮૩ના રોજ શ્રીઅરવિંદ ભારત પાછા પધાર્યા હતા. વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાં ૧૮૮૩થી ૧૯૦૬ સુધી તેર વર્ષ શ્રીઅરવિંદે પસાર કર્યા હતા. તેમાં પ્રથમ રાજ્યના મુલકી ખાતામાં મહારાજના સેક્રેટરી તરીકે અને પછી અંગ્રેજીના પ્રોફેસર તરીકે અને છેવટે વડોદરા કોલેજના વાઈસ પ્રિન્સિપાલ તરીકે તેમણે કામ કર્યું હતું. વડોદરા નિવાસનાં વર્ષો આત્મશિક્ષણ અને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં પસાર થયાં હતાં. પાછળથી પોંડિચેરીથી પ્રગટ કરેલ કવિતાનો ઘણો મોટો ભાગ આ સમયમાં રચાયો હતો. સંસ્કૃત તથા હિંદની કેટલીક અર્વાચીન ભાષાઓ અને બંગાળી ભાષા પણ તેઓ અહીં શીખ્યા હતા.

વડોદરામાં યોગી લેલે સાથેની મારી મુલાકાતમાં અમે બે જણા ત્રણ દિવસ એકાંતમાં મેડા ઉપરની એક ઓરડીમાં રહ્યા હતા. લેલેએ મને ફક્ત એક જ સૂચના કરી કે વિચારો જેવા આવે તેવા તેમને બહાર ધકેલી દેવા. ત્રણ દિવસમાં મેં એ કર્યું. અમે બન્ને સાથે ધ્યાન કરતા. મને

તે વખતે નીરવ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો.

આ પહેલાં મારી તંદુરસ્તી બહુ સારી ન હતી, પણ સાધન શરૂ કર્યા પછી હું તંદુરસ્ત થયો. એક પ્રવચન આપવા મારે મુંબઈ જવાનું થયું. ત્યાં પ્રાર્થના કરવાનું લેલેએ સૂચવ્યું હતું, પરંતુ મારી આખી ચેતના નીરવ બ્રહ્મમાં લીન થઈ ગઈ હતી. લેલે અને મારે છૂટા પડવાનું થયું. મારા હૃદયમાં એક મંત્ર જાગ્રત થયો હતો. તેના ઉપર પૂરેપૂરો આધાર રાખી શકાય તો બીજી સૂચનાઓની જરૂર નથી. વળી, લેલેએ કહ્યું કે હવે મારે કોઈ માનવગુરુની જરૂર નથી. ધ્યાનની બાબતમાં મારું ધ્યાન ખરું જોતાં ચોવીસે કલાક ચાલુ રહેતું. **કર્મયોગિન** અને **વંદેમાતરમ્**માં મેં લખેલા લેખો યોગની અવસ્થામાંથી જ લખ્યા હતા.

શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો સરળમાં સરળ માર્ગ, જો કોઈ હોય તો એ છે કે ઉપરથી શાંતિને પોતાની મન, બુદ્ધિ અને શરીરમાં ઉતારવા માટે આવાહન કરવું.

હું લેલેનો ઋણી છું. તેમણે મને ધ્યાનમાં બેસવાનું કહ્યું, પરંતુ કોઈ વિચાર નહિ કરવા જણાવ્યું. તમારા મન તરફ જુઓ. તમને એમાં વિચારો આવતા દેખાશે. એ વિચારો તમારા મસ્તિષ્કમાં ઘૂસે તે પહેલાં તેમને બહાર ધકેલી દો. તમારું મન સંપૂર્ણ નીરવતા પામે ત્યાં સુધી આમ કરતા રહો. વિચારો આ રીતે બહારથી મગજમાં આવે છે. તેવું પહેલાં મેં કદી સાંભળ્યું ન હતું. મેં કહેવા પ્રમાણે કહ્યું. એક ક્ષણમાં મારું મસ્તિષ્ક શાંત થઈ ગયું અને પછી એક પછી એક વિચારોને બહારની દિશાઓથી મેં આવતા જોયા. તેઓ મારામાં પ્રવેશે અને મારા મનનો કબ્જો લે તે પહેલાં

મેં તેમને બહાર ફંગોટી દીધા અને આમ ત્રણ દિવસોમાં હું વિચારોથી સંપૂર્ણ મુક્ત થઈ ગયો. તે જ ક્ષણથી, સૈદ્ધાંતિક રીતે જોતાં, મારામાં રહેલું મનસ્સ્તત્ત્વ વૈશ્વિક મન અને મુક્ત બુદ્ધિમાં પરિણમ્યું.

શ્રીઅરવિંદે યોગની શરૂઆત પ્રાણાયામના ખંતપૂર્વકના અભ્યાસથી સને ૧૯૦૪માં કરી હતી. આ સમય દરમિયાન શ્રીઅરવિંદે, સ્વામી બ્રહ્માનંદને પણ મળ્યા હતા. તેમના દ્વારા ખૂબ પ્રભાવિત થયા હતા, છતાં તેઓ કોઈ ગુરુ વિના કે કોઈની મદદ વિના જ યોગ કર્યે જતા હતા. સને ૧૯૦૮માં યોગી લેલે તરફથી એ મદદ મળી હતી. શ્રીઅરવિંદે ત્રણ જ દિવસમાં મનની નીરવતા, શાંત અવસ્થા અને ચેતનાની સ્થિરતા મેળવી લીધી હતી. લેલેએ શ્રીઅરવિંદેને પોતાની જાતને સમગ્રપણે ઈશ્વરના હાથમાં મૂકી દેવા જણાવ્યું. બે એક મહિના બાદ શ્રીઅરવિંદે અને લેલે છૂટા પડ્યા અને ત્યારથી શ્રીમાતાજીના પોંડિચેરી આગમન સુધી શ્રીઅરવિંદેને બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કદી આધ્યાત્મિક મદદ મળી ન હતી.

વડોદરામાં છેલ્લાં વર્ષોમાં ઘણો ભાગ રજાઓ લઈને મૂગી રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ગાળવામાં આવ્યો હતો. રાજ્યની નોકરીમાં હોવાના કારણે તેઓ જાહેર રીતે રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લઈ શકતા ન હતા. ૧૯૦૫માં બંગલમંગ વિરુદ્ધ જે ચળવળ ફાટી નીકળી તેને લઈને સને ૧૯૦૬માં વડોદરા રાજ્યની નોકરી છોડી અને નવી સ્થપાયેલી બંગાળ રાષ્ટ્રીય કોલેજના પ્રિન્સિપાલ તરીકે કલકત્તા ગયા.

‘પ્રભુ અર્પણ’, ઓગસ્ટ, ૨૦૧૮માંથી સાભાર

૧. મહાત્માઓ સદા સ્ત્રીઓનું સમ્માન કરતા હોય છે. તેઓ સ્ત્રીને માતૃભાવે અને સંપૂર્ણ પ્રેમ સ્વરૂપે જોતા હોય છે. પ્રકૃતિ વગર સૃષ્ટિ નથી. પૃ.૯
૨. મનને માત્ર એક જ વસ્તુ પર એકાગ્ર કરીને માણસ ગમે ત્યાં ફરે તે સારું, પણ માત્ર શરીરને એક જ સ્થાને સ્થિર રાખીને મનને બધે જ ભટકવા દીધું, તો એથી શો લાભ ? પૃ.૧૭
૩. જ્યારે આપણને કોઈ વખોડે કે ગાળો ભાંડે ત્યારે આપણે જાણી લેવું જોઈએ કે એ આપણને જગાડે છે. તેને મિત્ર માનવો જોઈએ. જો તમે વખાણ કરનારાં લોકો વચ્ચે રહેશો તો છેતરાશો. પૃ.૪૨
૪. આત્મ નિરીક્ષણ દ્વારા જ આત્મ સિદ્ધિ શક્ય છે. બધાંનું મૂળ સ્ત્રોત પોતાનો આત્મા છે. પૃ.૪૫
૫. આ શરીર પોતે જ એક રોગ છે, જો એને રોગ થાય તો સમજવું કે મૂળરોગને કંઈ બીજો રોગ થયો છે. પૃ.૪૭
૬. આત્માનો ઉજાસ કરોડો સૂર્ય જેવો છે. પૃ. ૫૦
૭. ગુરુની મદદ તો ત્યારે જ મલે, જો તમે એનું કહેલું કરો. તમારી ભૂખ તમે જમશો તો જ સંતોષાશે. બીજા બધાંના જમવાથી તમારી ભૂખ નહિ સંતોષાય. પૃ. ૬૬
૮. મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા. સારા પ્રત્યે પ્રેમ, અસહાય પ્રત્યે સહાનુભૂતિ, સારાં કાર્યો કરવામાં આનંદ અને દોષો પ્રત્યે ક્ષમાભાવ. આ બધાં જ જ્ઞાનનાં સહજ લક્ષણો છે. પૃ. ૧૪૧
૯. જન્મદિવસે પસ્તાવું જોઈએ. એવું સાંભળ્યું છે કે મલબારના અમુક જાતિના લોકોમાં બાળકના જન્મ વખતે રડવાનો અને મૃત્યુ સમયે વાજતે-ગાજતે હર્ષ કરીને ઊજવવાનો રિવાજ છે. પૃ. ૧૫૨

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન સદ્ગત શ્રી ગુમાનસિંહ રાજ નર્મદા કિનારે વસેલ અમારા ગામ મંગલેશ્વરના નિવાસી હતા. હું વ્યવસાયે શિક્ષક અને તેઓ ભારતીય રીઝર્વ બેંકના અધિકારી. એક વખત ભરૂચથી મંગલેશ્વર આવતી વખતે બસમાં અમે સહપ્રવાસી હતા. તેઓએ સહજભાવે મને પ્રશ્ન કર્યો કે આ વખતે વેકેશનમાં શું આયોજન છે? મારું કોઈ આયોજન નથી, એમ જાણી તેઓએ મને પૂજ્ય શ્રીમોટાની વિરલ રચના એવા મૌનમંદિરમાં, નરોડા (અમદાવાદ)માં બેસવાની પ્રેરણા કરી અને પૂરો પ્રબંધ કરી આપ્યો. એ વર્ષ હતું સને ૧૯૬૮નું. નરોડાના મૌન અનુષ્ઠાનના છેલ્લા દિવસે પૂજ્ય શ્રીમોટા નરોડામાં જ હતા. એટલે મારા મૌનરૂમના દ્વાર તેઓશ્રીએ ખોલ્યાં હતાં. કેટલી મોટી સદ્ગતસીબી ! એનો હવે ખ્યાલ આવે છે.

બે વર્ષ બાદ સને ૧૯૭૦માં નર્મદામૈયાનાં પ્રયંડપૂરમાં મારા મકાનને ધરાશાયી થતાં અને ઘરવખરીનો બધો સામાન તણાઈ જતો હું જોઈ રહ્યો હતો. તે વખતે પૂજ્ય શ્રીમોટાની યાદ હૈયે હતી અને હોઠ ઉપર 'હરિ:ૐ'નો મંત્ર હતો. મારી ખેતીવાડીનો તમામ પાક નાશ પામ્યો હતો. આખા ગામમાં કાદવ-કીચડ હોવાથી મારી 'ના' હોવા છતાં પૂજ્ય શ્રીમોટા અને તેમના અંતેવાસી ભાઈશ્રી નંદુભાઈ મને આશ્વાસન અને હિંમત આપવા રૂબરૂ આવ્યા હતા. શ્રી નંદુભાઈએ પોતાના તરફથી વગર વ્યાજની લોન આપી મને બેઠો કર્યો હતો. આ એક અનોખો અનુભવ હતો.

મારી શિક્ષકની કારકિર્દી માટે એક્સ્ટર્નલ બી.એ.ની પરીક્ષા મેં નડિયાદ કેંદ્રમાંથી આપી હતી. મારા મનના ઊંડાણમાં નડિયાદ આશ્રમમાં શ્રીમોટાનાં દર્શન કરવાંની આશા હતી. છેલ્લા પેપર બાદ શ્રીમોટાને મળતાં અને હવે ભવિષ્યમાં એક્સ્ટર્નલ એમ.એ. કરવાની યોજનાની વાત કરતાં મને સલાહ અપાઈ કે એમ.એ.ના બદલે મારે બી.એડ્. કરવું. 'તમારા માટે બી.એડ્. સારું છે' પૂજ્ય શ્રીમોટાના એ શબ્દો આજે પણ મારા કાનમાં ગૂંજે છે. બી.એડ્. કરવા જતાં મારે ચાલુ શિક્ષકની નોકરી છોડવી પડે. આવક બંધ થાય. શ્રીમોટાની સલાહ સામે હું દલીલોમાં ઊતર્યો હતો. ત્યારે ભાઈશ્રી નંદુભાઈએ મને સલાહ આપી કે શ્રીમોટાનું કથન યોગ્ય જ હોય અને બી.એડ્.ના એક વર્ષ દરમિયાન મને આર્થિક ટેકાની સગવડ પણ તેઓશ્રીએ કરી આપી. વિદ્યાનગર નિવાસી સ્વજન ડૉ. કાંતાબહેન પાસેથી જ્યારે જેટલી રકમની જરૂર પડે ત્યારે તેટલી રકમ મને મળી રહે એવો પાકો બંદોબસ્ત પૂજ્ય ભાઈશ્રીએ કરી આપ્યો હતો. બી.એડ્. કર્યા બાદ મારી જ સ્કૂલમાં માધ્યમિક વિભાગમાં શિક્ષક તરીકે મને નોકરી મળી ગઈ. શ્રીમોટાનું ગૂઢ માર્ગદર્શન પ્રારંભમાં મારી અલ્પમતિને કારણે સમજાયું ન હતું અને સ્વીકારાયું ન હતું.

ત્યાર બાદ મંગલેશ્વરથી અવારનવાર હું સુરત આશ્રમે જતો-આવતો થયો હતો. રાત્રે પણ ત્યાં રોકાતો હતો. વહેલી સવારે સુરતનાં સ્વજનો

સાથેની શ્રીમોટાની હળવા સંવાદ કે હસીમજાકનો લાભ મને મળતો હતો. ગૃહસ્થી જીવનના કે ધંધા રોજગારના તેમ જ બાળકો સાથે માબાપે વર્તવા અંગેનાં માર્ગદર્શન શ્રીમોટાની ભાવભરી વાણીમાં હું શાંતિથી સાંભળતો હતો. આશ્રમના શ્રી ભીખુકાકા સાથે ક્યારેક પત્રવ્યવહાર પણ થતો હતો.

એક વખત સવારની પ્રાર્થના બાદ શ્રી નંદુભાઈએ સ્વજનોને જાહેરમાં વિનંતી કરી કે કોઈના હસ્તાક્ષર સારા હોય તો શ્રીમોટાએ કાવ્યપંક્તિઓ લખી છે તેને સારા અક્ષરે લખવાની છે. શ્રી ભીખુકાકાએ જ કહ્યું કે આ ભાઈના એટલે કે મારા હસ્તાક્ષર સારા છે. મારા હસ્તાક્ષરનો શ્રી નંદુભાઈએ ટેસ્ટ લીધો અને એ કામ મને સોંપવામાં આવ્યું. સવારના દસ વાગ્યાના પ્રસાદ સમયે શ્રીમોટાએ તેમની દહીંની ડીશમાંથી થોડુંક દહીં ચાખીને બાકીનું દહીં એ ડીશ પ્રસાદ તરીકે મને મોકલાવી. મેં ધન્યતાની લાગણી અનુભવી.

હું શનિ-રવિના દિવસોમાં આશ્રમે જતો હતો. એટલે રવિવારની રાત્રે ત્યાં રોકાઈને એ કાવ્યપંક્તિઓ મારે સારા અક્ષરે લખવાની હતી. રાત્રે ચા માટે શ્રી નંદુભાઈએ થરમોસમાં વ્યવસ્થા કરી હતી. આખી રાત જાગીને મારે એ લખાણ લખવાનું હતું, કારણ કે સવારે મારે મંગલેશ્વર નોકરી ઉપર પહોંચી જવાનું હતું. લખતાં-લખતાં વચ્ચે વચ્ચે હું બહારની તાજી હવા લઈ આવતો અને પાછો લખવા બેસી જતો હતો. રાતના લગભગ બે વાગ્યે પૂજ્ય શ્રીમોટા મારી સન્મુખ આવેલા જોઈએ હું ગદ્ગદ થઈ ગયો. તેઓએ કામની પ્રગતિ અંગે મને પૂછપરછ કરી અને

થરમોસમાં ચા જો થઈ રહી હોય તો નંદુભાઈને ઉઠાડી ચા બનાવડાવી લેવાનું પણ કહ્યું ! કેટકેટલી કાળજી શ્રીમોટાએ રાખી, એ યાદ આવતાં આજે પણ શ્રીમોટાચરણે મસ્તક ઝૂકી જાય છે.

આખી રાત્રિ દરમિયાન લખાણ લખવા છતાં સવાર પડી ત્યારે થોડુંક બાકી રહી ગયું હતું. સોમવારની સ્કૂલ ભરવાની હોઈ હું આશ્રમમાંથી નીકળી ગયો હતો. પાછળથી તો મને પસ્તાવો થયેલો કે ધાર્યું હોત તો સોમવારની રજા મૂકીને એ કાર્ય હું પૂર્ણ કરી શક્યો હોત.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાસહાયના અનેક પ્રસંગો મેં અનુભવ્યા છે અને શૂળીનો ઘા સોયથી પત્યો હોય એવું બનતું રહ્યું છે.

ભરૂચ નાગરિક બેંકના ચેરમેનશ્રી રમણભાઈ ગાંધીની ભાવના હતી કે ભરૂચ ખાતે આઈટીઆઈ જેવી સંસ્થા હોય તો યુવાનોને રોજગારીની તક મળે. આ કાર્યમાં હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતનો જો સહયોગ મળી શકે તો એ કાર્ય થઈ શકે. આ માટે તેઓએ આશ્રમના વ્યવસ્થાપકો સાથે મળવાની તારીખ નક્કી કરી હતી. એટલે તેઓશ્રીએ મને ફોન કરીને તે કાર્યક્રમમાં જોડાવાનું કહ્યું હતું.

અમે બધા શ્રી રમણભાઈની ગાડીમાં સુરત ગયા હતા. હકારાત્મક વાતાવરણમાં ચર્ચા-વિચારણા બાદ આશ્રમના વ્યવસ્થાપક શ્રી કરશનભાઈ પટેલને ત્યાં પ્રસાદ લીધા બાદ બપોરના ભરૂચ પરત આવવા નીકળ્યા. ઝરમર વરસાદ ચાલુ હતો. કીમ-કોસંબા વચ્ચે રોડ ઉપર એક ભરવાડ ૨૦-૨૫ ગાયોને રોડ કોસ કરાવતો હતો. ડ્રાઈવરને અંદાજ હશે કે છેલ્લી ગાય પણ કોસ કરી જશે એટલે એણે સ્પીડ ઓછી કરી ન

હતી. હું ડ્રાઈવરની સિટની પાસે બેઠો હતો. ડ્રાઈવરે ટર્ન લેતાં ગાયને તો અડકેટમાં લીધી પણ મને પણ સખત આંચકો લાગ્યો. ગાડીના આગળના ભાગ સાથે હું અથડાયો. યશમાં તૂટી ગયાં. મુખ ઉપર લોહીનો રેલો ઊતરી આવ્યો. ગાડીમાંના અન્ય કોઈને કશી ઈજા થઈ ન હતી.

અંકલેશ્વરની મોટી હોસ્પિટલમાં મને લઈ ગયા. ડોક્ટરે રિપોર્ટ આપ્યો કે નાકનું હાડકું ભાંગી ગયું છે. ઓપરેશન કરવું પડશે ને મોઢા ઉપર થોડી ઈજા છે. ઓપરેશન બાદ મને સાંજે રજા અપાઈ. બીજે દિવસે બતાવવા ગયા અને ડોક્ટરને પૂછ્યું કે જરૂરી હોય તો સિટીસ્કેન કરાવીએ. પણ ડોક્ટરનો અભિપ્રાય હતો કે બધું જ બરાબર છે. સિટીસ્કેનની જરૂર નથી. આ સમય હતો જુલાઈ, ૨૦૦૧નો. ઓગસ્ટમાં હું સર્વિસમાંથી નિવૃત્ત થયો. તે પછી મને માથાનો દુખાવો શરૂ થયો. સ્થાનિક દવા લઈએ. થોડોક સમય રાહત લાગે પણ પાછો દુખાવો શરૂ થાય. એટલે ભરૂચના ન્યૂરો ફિઝિશિયનને બતાવ્યું. સિટીસ્કેન કરાવ્યું. દવાઓ આપી, પણ મારી તબિયત બગડતી ચાલી. સ્મૃતિ જવા માંડી. કશું યાદ ન રહે. મારા શરીરનું બેલેન્સ ન રહે. વાહનની સિટ ઉપરથી ગબડી પડવાની ઘટનાઓ બની.

કહેવત છે કે મુશ્કેલીઓ આવે ત્યારે ચારે બાજુથી આવે. એક પૌત્રને ભરૂચથી આવતાં બસને નડેલા અકસ્માતમાં ઈજા થઈ હતી, પણ શ્રીહરિકૃપાથી કાયના ઘા શરીરના ઊંડાણમાં થયા ન હતા. પરિવારમાં નાના દીકરાની પુત્રવધૂને સીમંતનો પ્રસંગ હતો. મેડિકલ સલાહ

પ્રમાણે એની ચિંતા હતી. સાદાઈથી પ્રસંગ તો પતાવ્યો પણ મારી બીમારી ગંભીર બનતી જઈ રહી હતી.

વડોદરા ન્યૂરો સર્જનને કન્સલ્ટ કર્યા. તેઓને પરિસ્થિતિ ગંભીર જણાઈ. મગજની નસ તૂટી જવાથી ધીમે ધીમે જે લોહી જમા થયું હતું તેને ખોપરીમાં ચાર કાણાં પાડી લોહી ખેંચી લેવામાં આવ્યું. એક અઠવાડિયા બાદ રજા અપાઈ. ચારપાંચ દિવસમાં હું હરતોફરતો થઈ ગયો.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યમાં ક્યાંક ઉલ્લેખ છે કે **કર્મનું પરિણામ તો ભોગવવું જ પડે છે**, પણ સંતકૃપાથી શૂળીનો ઘા સોયથી પતે છે. અમારા પરિવારને આ કથન પ્રમાણેના અનુભવ થયા છે. આ સાથે એક વાત હું સ્પષ્ટ કરું કે મારાથી શ્રીહરિસ્મરણ-નામસ્મરણ-સારી રીતે થઈ રહ્યું હતું. એનું પણ એ પરિણામ હોય.

આ વર્ણવી છે તે ઉપરાંત પણ ભલે યોગાનુયોગ હોય પણ અનેક પ્રસંગોમાં શ્રીમોટાની કૃપાસહાય અમે અનુભવી છે. ભલે એક રીતે ઉપમા જેવું લાગે પણ અનુભવોના આધારે મારે કબૂલ કરવું પડે કે પૂજ્ય શ્રીમોટા કૃપાના મહાસાગર સામે હું ગંધાતા પાણીનું એક ખાબોચિયું છું. શ્રીમોટા તેજસ્વી સૂર્ય છે. એમની સામે હું માત્ર આગિયો છું. શ્રીમોટા ઊર્જાના પાવરહાઉસ છે અને હું માત્ર ઝીરો બલ્બ છું.

આ જન્મમાં જ્યાં અટક્યા છીએ કે અટવાઈ રહ્યા છીએ ત્યાંથી હવેના જન્મમાં શ્રીમોટા ઊર્ધ્વગતિ કરાવે એવી એમનાં ચરણકમળે પ્રાર્થના છે. હરિ:ૐ

ગુરુના ઉપકારોથી જેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું છે એવા કોઈ કૃતજ્ઞ માનવીએ ગાયું હશે કે :

ગુરુબ્રહ્મા ગુરુવિષ્ણુ ગુરુદેવો મહેશ્વરઃ ।
ગુરુ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥

બ્રહ્માની જેમ સદ્ગુણોના સર્જક, વિષ્ણુની જેમ સદ્વૃત્તિના પાલક અને મહાદેવની જેમ દુર્ગુણો અને દુર્વૃત્તિઓના સંહારક, તેમ જ જીવ અને શિવનું મિલન કરાવનાર ગુરુ એ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ સમાન છે.

હિંદીના એક દુહામાં ગુરુ-શિષ્યની ભૂમિકા સુંદર રીતે વર્ણવી છે. ગુરુ કુંભાર છે અને શિષ્ય કુંભ છે. જેમ કુંભાર ઘડાને બરાબર આકાર આપવા ટપલાં મારે છે, તેમ ગુરુ પણ શિષ્યની નાની નાની ભૂલો બતાવી તેના જીવનને ધારેલો આકાર આપવા ટપલાં મારે છે, પણ કુંભારનો બીજો હાથ જેમ કુંભને અંદરથી પંપાળતો હોય છે, તેમ ગુરુ પણ શિષ્ય ઉપર અંતરથી પ્રેમ જ કરતા હોય છે.

શ્રીમદ્ આદ્ય શંકરાચાર્ય જેવા પણ ગુરુનું નામ આવતાં જ ભાવભીના થઈ કહે છે :

જ્ઞાન આપનાર સદ્ગુરુને આપી શકાય એવું ત્રણે લોકમાં દૃષ્ટાંત જ નથી. આપવી જ હોય તો લોઢાનું સોનું બનાવનાર પારસમણિની ઉપમા આપી શકાય, પરંતુ તે પણ અધૂરી છે. પારસમણિ લોખંડને સોનું બનાવે છે, પરંતુ પોતાના જેવો પારસમણિ બનાવતો નથી. ગુરુ તો શિષ્યને પોતાનું ગુરુત્વ આપે છે અને તેથી જ શિષ્યને પોતાની પ્રતિમૂર્તિ રૂપે તૈયાર કરનાર ગુરુ નિરૂપમ છે.

કાદવમાં પડેલા બાળકને જેમ મા હાથ પકડી

બહાર કાઢે છે, તેમ દોષોના પંકમાં પડેલા શિષ્યને ગુરુ હાથ પકડીને બહાર કાઢે છે. એટલું જ નહિ પણ પંકથી ખરડાયેલા શિષ્યને સાફ પણ કરે છે. પંકમાં પંકજ નિર્માણ કરવાની શક્તિ ગુરુમાં હોય છે.

આજે ગુરુપૂજા ગુરુવાદમાં પરિણમી છે. એના કારણે માનવી અંધશ્રદ્ધા ને અજ્ઞાનના અંધારામાં અથડાયા કરે છે. બાપ ડોક્ટર હોય તેથી તેના દીકરાને ઓપરેશન કરવાનું કામ સોંપી ન શકાય. આજે તો માત્ર પરંપરાથી, ગુરુના દીકરાને તેની યોગ્યતા જોયા વગર ગુરુ તરીકે સ્વીકારી લેવાય છે. આનાથી મોટી બાલિશતા બીજી કઈ હોઈ શકે ?

ગુરુના અનેક પ્રકારો છે, જેવા કે ચંદનગુરુ, વિચારગુરુ, અનુગ્રહગુરુ, સ્પર્શગુરુ, કૂર્મગુરુ, ચંદ્રગુરુ, દર્પણગુરુ વગેરે. આ પ્રત્યેક ગુરુની આગવી વિશિષ્ટતા છે.

ચંદન જેમ પોતાની જાતને ઘસીને અન્યને સુગંધ આપે છે, તેમ ચંદનગુરુ પ્રભુકાર્યોથી પોતાની જાતને ઘસીને જગતમાં સૌરભ પ્રસરાવે છે. આવા ગુરુ વાણીથી નહિ પણ પોતાના વર્તનથી ઉપદેશ આપતા હોય છે. વિચારગુરુ મળવા બહુ જ દુષ્કર છે. દુરાગ્રહી બન્યા વિના ગુરુ શિષ્યને સમજાવીને તેની બુદ્ધિમાં વિચાર ઉતારીને તેને સન્માર્ગે લઈ જાય છે. આના માટે જરૂરી ધૈર્ય તેમની પાસે અખૂટ પ્રમાણમાં હોય છે. સમજાવટથી તેઓ કદી થાકતા કે કંટાળતા નથી. અનુગ્રહગુરુ અતિશય કૃપાળુ હોય છે. અપંગ બાળકની જેમ શિષ્યને પોતાની કેડે બેસાડી - મંદબુદ્ધિ શિષ્યને આગળ લઈ જાય છે. ગુરુ વિના જ્ઞાન નહિ એનો અર્થ એ કે ગુરુ આપણો

અધિકાર જોઈને આપણા વિકાસ માટે જ્ઞાન આપે છે. યોગ્યતા વગર મળેલી વિદ્યા પચતી નથી પણ ફૂટી નીકળે છે.

સ્પર્શગુરુ તો પારસમણિની માફક સ્પર્શ માત્રથી જ શિષ્યના જીવનમાં મહાન પરિવર્તન સર્જે છે. ગુરુસ્પર્શ થતાં જ ગુરુની બધી શક્તિ શિષ્યમાં સંક્રમિત થાય છે. એ પ્રયોગને શક્તિપાતનો પ્રયોગ કહેવામાં આવે છે, પણ તે માટે પાત્ર પણ પસંદગીનું જ હોવું જોઈએ. કૂર્મ ગુરુની અમીદૃષ્ટિ શિષ્યના વિકાસમાં કારણભૂત બને છે. કાયબી જેમ મીઠી નજરથી પોતાનાં બચ્ચાંનું સંવર્ધન કરે છે તેમ ગુરુની મધુર દૃષ્ટિ શિષ્યમાં પ્રેમ, શક્તિ અને તેજસ્વિતા વધારે છે. ચંદ્રગુરુ દૂર રહીને પણ શિષ્યના જીવનમાં શાંતિ અને શીતળતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપે છે. દર્પણ ગુરુ શિષ્યને આત્મનિરીક્ષણ કરતો કરી મૂકે છે. દર્પણમાં જોવું એટલે પોતાની જાતને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવો. ‘તું તારી જાતને ઓળખ’ આત્મજ્ઞાન તરફ દોરતું સોક્રેટિસનું આ વાક્ય દર્પણ સામે ઊભા રહ્યા પછી જુદા જ સંદર્ભમાં સમજાય છે. ભૌતિક, સાંસ્કૃતિક કે આધ્યાત્મિક સ્તર પર આપણી જાતની સાચી ઓળખ કરાવવાની ક્ષમતા દર્પણગુરુ ધરાવે છે.

વિત્તનું હરણ કરવાવાળા ગુરુ ઘણા મળે છે પણ જીવન અને હૃદયને બદલાવી નાખતા, આંખોમાં તેજ અને બુદ્ધિમાં ખુમારી નિર્માણ કરતા અને ચિત્તનું હરણ કરાવવાળા ગુરુ દુર્લભ છે. નરમાંથી નારાયણ થવાનો પથ દર્શાવનાર ગુરુનું પૂજન નહિ કરીને બીજા કોને ભગવાનતુલ્ય ગણવાના ?

‘સંસ્કૃતિ પૂજન’ ૨૧મી આ., પૃ.૯૧

(૧૩) ...ભજન કરે તે જીતે (ભજન)

સાંઈ મકરંદ દવે

તુલસી દલથી તોલ કરો તો, બને પવન પરપોટો અને હિમાલય મૂકો હેમનો, તો મેરુથી મોટો. આ ભારે હળવા હરિવરને, મૂલવવો શી રીતે ?

રે મનવા ભજન કરે તે જીતે (૨)

વજન કરે તે હારે રે મનવા, ભજન કરે એ જીતે.

એક ઘડી તને માંડ મળી છે આ જીવતરને ઘાટે, સાચ ખોટના ખાતાં પાડી, એમાં તું નહીં ખાટે. સહેલીશ તું સાગર મોજે કે, પડ્યો રહીશ પછી તે ?

રે મનવા ભજન કરે તે જીતે (૨)

વજન કરે તે હારે રે મનવા, ભજન કરે એ જીતે.

આવ હવે, તારા ગજ મૂકી, વજન મૂકીને વરવા નવલખ તારા નીચે બેઠો, ક્યાં ત્રાજવડે તરવા ? ચૌદ ભુવનનો સ્વામી આવે, ચપટી ધૂળની પ્રીતે.

રે મનવા ભજન કરે તે જીતે (૨)

વજન કરે તે હારે રે મનવા, ભજન કરે એ જીતે.

એ એ ભજન કરે તે જીતે (૩)

રેફ : યુ ટ્યૂબ ચેનલ

ગાયક/સ્વરાંકન/સંગીત- શ્રી અમર ભટ્ટ

અનુષ્ટુપ

આડુંઅવળું જોવાનું જેને શું ગમતું રૂડું !
મારવાં ડાફરિયાં તો જેનો વેપાર નિત્યનો,
એવા તે ‘મનને’ સીધું પાંસરું રાખવા પદે,
‘મથવું પડ્યું કેવુંયે હશે,’ તે કોણ જાણશે ?

‘ભાવહર્ષા’ પ્ર.આ. પૃ. ૭૬

શ્રીમોટા

(ગઝલ)

પડેલું પેટમાં અન્ન પ્રભુ જેનું, પરત્વે તે-
વફાદારી જીવંતી શી રખવજે તું કૃપા કરીને !

નભાવ્યો છે, જીવનમાં ને મદદ જેની મળેલી છે,
પ્રભુજી તેમનાં સંકટ સમયમાં સહાય તું કરજે.

- શ્રીમોટા

'જીવન લહરિ', પ્ર. આ., પૃ. ૧૨

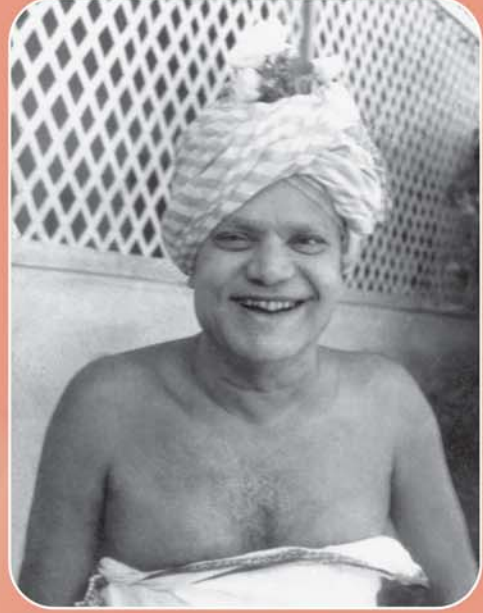
HARIBHAV, OCTOBER - 2018

"RNI No. of RNP is 65683/96

Registered under Postal Registration No. GAMC/1208/2018-2020

Valid upto 31st December - 2020 issued by the SSPO's AHMEDABAD City Division,
Permitted to Post at Ahmedabad PSO on 10th of every month"

Licence to post without Perpayment of postage No. PMG/HQ/004/2018-2020
valid upto 31-12-2020

...મોટાની સાથે મેં ઘણા ચમત્કારો અનુભવ્યા છે, પણ મને એનું મૂલ્ય નથી. મોટાએ મને ખાસ કહેલું કે 'આપણામાંના કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ વગેરેમાં ફેરફાર થાય છે કે નહિ એનું જ ધ્યાન રાખવાનું.' આ વાત મેં પકડી રાખેલી.

...મોટાની સાથે રહીને મારી પ્રકૃતિમાં ઘણો ફેર પડ્યો છે... પ્રકૃતિનાં દર્શનનો મને મહિમા સમજાયો. પ્રકૃતિ સાથે આનંદ લેવો એ દૃષ્ટિ મારામાં મોટાએ કેળવી.

- શ્રી નંદુભાઈ

'શ્રીમોટા સાથે હિમાલય યાત્રા', બી. આ., પૃ. ૨૬,૩૦

Printed and Published by PRABHUDAS D. JANI on behalf of HARIWANI TRUST and
Printed at Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd., 55/15, City Mill Compound, Kankaria Road,
Ahmedabad - 380 022 and published from Hariwani Trust,
B/5, Swastik Apartment, Narayannagar, Paldi, Ahmedabad - 380 007
Editor - PRABHUDAS D. JANI E-mail : hariwanitrust@gmail.com